

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Навчально-науковий інститут заочно-дистанційного навчання

Форма навчання заочна

(денна, заочна, заочно-дистанційна)

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри

Г. П. Складар

(підпис, ініціали та прізвище)

« ____ » _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: «Розвиток туризму у Дніпропетровській області:
стан та перспективи»**

**зі спеціальності 242 «Туризм»
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра**

Виконавець роботи Шевченко Анна Володимирівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник к.е.н., доц. Карпенко Юрій Вікторович

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Полтава – 2022

ЗМІСТ

Стор.

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНУ	6
1.1 Соціально-економічні фактори розвитку туризму в Дніпропетровській області	6
1.2 Природно-рекреаційні ресурси та об'єкти Дніпропетровської області як складові туристичного потенціалу	16
1.3 Історико-культурні туристичні ресурси Дніпропетровської області	30
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	58
2.1 Аналіз туристичної діяльності у Дніпропетровській області	58
2.2 Оцінка туристичного потенціалу Дніпропетровської області	67
2.3 Розробка сільського туру по Дніпропетровській області	77
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88

ВСТУП

Туризм дає змогу населенню регіонів поліпшити фінансово-економічний стан їх та їхніх родин, одержати додаткові кошти, значною мірою вирішити проблему зростаючого безробіття в регіоні, використати незадіяні ресурси, а також має культурне, пізнавальне та оздоровчо-рекреаційне значення, що загалом відповідає основним потенційним функціям туризму як соціально-економічного явища та виду підприємницької діяльності. Розвиток туризму спонукає покращення благоустрою територій, стимулює розвиток соціальної інфраструктури.

Дніпропетровська область має достатньо великий туристично-рекреаційний потенціал, крім того існують передумови для його розвитку: природні особливості регіону, який знаходиться на кордоні змішаних лісів та степової зони, унікальні водні ресурси; культурно-історична спадщина; етнографічно-культурний потенціал. Туристична сфера області усе впевненіше заявляє про себе, як дійсно конкурентно спроможна індустрія, що відчутно сприяє економічному розвитку Дніпропетровщини та зростанню добробуту громадян. Проте сучасний стан та розвиток туризму більшість дослідників визначає як нестабільний, нестійкий, несталий, що характеризується деструктивністю, незлагодженістю, низькою ефективністю, нераціональністю використання наявного туристичного потенціалу, зростанням антропогенних навантажень, виснаженням багатьох видів туристичних ресурсів, збільшенням обсягів забруднення туристичних комплексів, зниженням якості середовища проживання населення.

Питання дослідження розвитку туризму в Україні висвітлювали у своїх працях такі науковці, як Андраш О. А., Афанасьєв О. Є., Биркович В. І., Кадош С. В., Мешко Н. П., Редько В. Є., Ткаченко Т. І., Фоменко Н. В., Шаповал В. М. та інші. Однак багато питань залишаються відкритими,

дискусійними та потребують постійної уваги, зокрема дослідження напрямів подальшого розвитку окремих видів туризму в регіоні, що і обумовило актуальність теми кваліфікаційної роботи.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні заходів, щодо розвитку туризму у Дніпропетровській області.

Досягнення та реалізація поставленої у роботі мети потребує вирішення таких завдань:

- визначити соціально-економічні фактори розвитку туризму в Дніпропетровській області;
- охарактеризувати природно-рекреаційні ресурси та об'єкти Дніпропетровської області;
- дослідити історико-культурні туристичні ресурси Дніпропетровської області;
- здійснити аналіз туристичної діяльності у Дніпропетровській області;
- оцінити туристичний потенціал Дніпропетровської області;
- розробити сільській туру по Дніпропетровській області.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є процеси розвитку туризму в регіоні.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти дослідження розвитку туризму України, зокрема у Дніпропетровській області.

У роботі використано такі наукові методи дослідження: морфологічного аналізу, системного аналізу, критичного аналізу, табличний, порівняння та узагальнення.

Інформаційну базу кваліфікаційної роботи склали Закони України, Кодекси України, Постанови Уряду, Кабінету міністрів України й інші правові акти, інформація Державного комітету статистики України, наукові статті, монографії, а також матеріали мережі Інтернет.

Галуззю застосування результатів дослідження є практична діяльність

підприємств туристичної сфери України. Проведений у роботі аналіз основних факторів впливу на стан та розвиток туристичної діяльності на рівні регіону, їх систематизація та визначення основних напрямів розвитку підприємницької діяльності в галузі туризму в Україні та у Дніпропетровській області.

РОЗДІЛ 1. ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНУ

1.1 Соціально-економічні фактори розвитку туризму в Дніпропетровській області

Соціально-економічні фактори є основними факторами, які визначають формування у населення попиту на туристичні послуги. В найбільш загальному вигляді вони включають: ступінь розвитку виробничих сил, індустріалізацію і науково-технічну революцію, обсяг і структуру вільного часу, матеріальний стан, трудову діяльність, культурний рівень, професійну та освітню структуру населення, інформаційні засоби та реклама, зростання соціального статусу особи, релігійні фактори тощо.

До групи соціальних факторів, що сприяють розвитку туризму в Європейському регіоні, слід віднести:

- покращення оплати праці та підвищення матеріального забезпечення громадян в індустріально розвинених країнах;
- збільшення тривалості відпусток та взагалі вільного часу працюючої людини. Багато людей тепер можуть поділити відпустку на дві – три частини або подорожувати у вихідні;
- надання робітникам та службовцям різноманітних соціальних гарантій та пільг за рахунок підприємств та профспілок;
- розвиток засобів масової інформації.

До групи економічних факторів слід віднести розширення зовнішньоекономічних і торгівельних зв'язків між країнами і континентами. Потреби великого виробництва, створення монополій, ТНК, пошук нових ринків збуту продукції призводять до зростання міжнародних контактів. Подорожі все більше отримують масовий характер.

Аналізуючи соціально-економічні передумови розвитку міжнародного туризму. Слід зупинитися на факторах, що стримують його зростання.

До таких факторів відносяться:

- циклічні та структурні кризи;
- інфляція;
- зростання безробіття;
- порушення умов товарообміну, а також відсутність планування та

використання природних та трудових ресурсів [49].

На формування туристичного ринку Дніпропетровської області, як і будь-якого іншого регіону, визначальний вплив мають такі соціально-економічні фактори:

- рівень соціально-економічного розвитку регіону;
- населення як виробник і споживач туристичних послуг;
- наявність туристичних ресурсів на території регіону;
- рівень розвитку туристичної інфраструктури;
- рівень розвитку транспортної інфраструктури.

Дніпропетровська область є одним з найпотужніших індустріальних центрів – лідерів країни і має значний потенціал для подальшого економічного розвитку держави. Про це, зокрема, свідчать основні макроекономічні показники, за якими Дніпропетровщина стабільно посідає провідні позиції серед регіонів України.

Дніпропетровська область займає 2 місце після міста Києва за загальними обсягами виробництва валового регіонального продукту (ВРП). Виробництво ВРП у Дніпропетровській області становило за даними 2017 р. 313,83 млн грн, або 10,5 % ВРП України.

Дніпропетровська область є одним з найпотужніших індустріальних центрів – лідерів країни і має значний потенціал для подальшого економічного розвитку держави. Про це, зокрема, свідчать основні макроекономічні показники, за якими Дніпропетровщина стабільно посідає провідні позиції

серед регіонів України. Дніпропетровська область займає 2 місце після міста Києва за загальними обсягами виробництва валового регіонального продукту (ВРП). Виробництво ВРП у Дніпропетровській області становило за даними 2017 р. 313,83 млн грн, або 10,5 % ВРП України.

Незважаючи на вищезазначене, статистичні данні свідчать, що найбільший рівень ВРП на душу населення у м. Києві (238622 грн) та старих промислових областях – Дніпропетровській (97131 грн), Полтавській (106248 грн), Запорізькій (75306 грн). У цих регіонах обсяги ВРП на душу населення перевищують середньоукраїнський показник у 3,3 – 1,07 рази.

Причому, останнім часом до них приєдналась Київська область, де у 2017 р. вироблялось 90027 грн ВРП на душу населення. Це пояснюється тим, що традиційно індустріальні області з великими виробництвами залишаються на перших стрічках рейтингу. Що ж стосується Полтавської області, то наявним є машинобудівний центр Кременчук, великі копальні залізної руди, видобуток нафти та газу при невеликій кількості населення. Київська ж область, за оцінками фахівців, дещо вибивається за рахунок логістичних, торговельних та інших послуг, бо старих великих виробництв тут небагато.

Найменший ВРП на душу населення у західних областях – Чернівецькій, Тернопільській, Закарпатській, Волинській. Там немає великих виробництв з надмірним споживанням сировини та енергоресурсів, з коштовними основними фондами та великим валовим випуском продукції. Зрозуміло, що низькими стали обсяги виробництва ВРП у Луганській та Донецькій областях, які колись входили до п'ятірки найбільш потужних регіонів України.

Скорочення валового регіонального продукту у Дніпропетровській області у 2016 р. відбулося, в першу чергу, внаслідок зменшення виробництва валової доданої вартості (ВДВ) на підприємствах таких видів економічної діяльності, як водопостачання; каналізація, поводження з відходами (індекс фізичного обсягу – 89,7 %), фінансова та страхова діяльність (91,4 %), державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування (92,9 %),

освіта (94,6 %), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (95 %), добувна промисловість і розроблення кар'єрів (96 %) та будівництво (97,9 %).

Водночас значний позитивний внесок до загального обсягу ВДВ внесли підприємства, які займалися такими видами економічної діяльності, як постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (індекс фізичного обсягу – 124,8 %), інформація та телекомунікації (110,5 %), оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, а також мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (по 103,4 %).

В економіці Дніпропетровщини основними товаровиробниками традиційно залишаються підприємства промисловості, якими за даними 2017 р. створено майже половину (48,2 %) валової доданої вартості області.

За видами економічної діяльності вагому частку у виробництві ВДВ мали оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (11,4 %), сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (7,3 %), транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (5,4 %), операції з нерухомим майном (5,9 %).

Формування і розвиток підприємництва є одним із головних чинників створення повноцінного ринкового середовища. В умовах ринкової економіки підприємець є основним господарюючим суб'єктом. В сьогоденнішому мінливому соціально-економічному середовищі самостійна ініціативна діяльність (підприємництво) дозволяє більш ефективно використовувати наявні ресурси і переваги, інноваційні та креативні підходи до справи. Не дивно, що для значної частини населення країни, підприємництво стало основною діяльністю. Наприклад, у Дніпропетровській області (за даними 2017 р.) зареєстровано 125841 фізичних осіб – підприємців у яких зайнято 191,04 тисячі працівників, що складає майже чверть зайнятого населення регіону.

В Україні 95,3 % зареєстрованих підприємств відносяться до малих підприємств, які виробляють 7-15 % валового внутрішнього продукту країни.

За даними Федерації роботодавців України 85 % української економіки створюється приблизно чотирьома великими підприємствами, і тільки 15 % валового внутрішнього продукту припадає на частку малого та середнього бізнесу. У розвинених країнах малий бізнес в економіці є важливою ланкою національної економіки, що забезпечує зайнятість переважній частині населення, і виробництво досить вагомої частки продукції. Так, у США на малих підприємствах працюють 54 % усього працездатного населення, в Італії – 73 %, в Японії – 78 %.

Малі підприємства виробляють на рік 45 % в Австрії, 50-52 % ВВП країни у США, 57-60 % – в Італії та Німеччині, 52-53 % – в Японії.

За даними Державної служби статистики України у 2018 р. частка продукції малих підприємств складає 19,1 %, від загального обсягу реалізованої продукції підприємств, чисельність працюючих – 27,3 % від загальної кількості зайнятих у виробництві, що свідчить про те, що малий бізнес поки не отримав належного розвитку.

На Дніпропетровську область припадає 8,2 % підприємств малого бізнесу держави. За цим показником область посідає друге місце, після м. Києва (25,8 %). За даними 2018 р., на території області функціонувало 27 772 малих підприємств, або 95,4 % загальної кількості підприємств області. Їх кількість за період з 2014 р. по 2018 р. зросла на 11,8 %, частка зайнятих працівників у їх загальній кількості – на 10,8 % (по Україні – кількість малих підприємств зменшилась на 0,5 %, а частка зайнятих збільшилась на 1,8 % відповідно). У розрахунку на 10 000 осіб наявного населення кількість малих підприємств становить 91 в розрахунку на 10 000 населення (по Україні 84) (табл. 1.1.1).

Транспортна система Дніпропетровської області є важливою складовою не тільки потужного господарського комплексу області, а й транспортного сполучення у державі, що забезпечує задоволення потреб населення та суспільного виробництва у перевезенні пасажирів та вантажів.

Таблиця 1.1.1

Показники розвитку малих підприємств у Дніпропетровській області та
Україні у 2014-2018 рр. [50]

Показники	Роки:					2018 до 2014,%
	2014	2015	2016	2017	2018	
Україна						
Малі підприємства, всього, од.	341001	343440	306369	338254	339382	99,5
Малі підприємства в розрахунку на 10 000 населення, од.	75,0	80,0	71,9	80,1	84,0	112,0
Частка продукції малих підприємств у загальних обсягах реалізації продукції, %	16,9	18,2	18,9	19,3	19,1	113,0
Частка кількості зайнятих працівників на малих підприємствах у загальній кількості зайнятих, %	26,8	26,8	27,4	28,6	27,3	101,8
Дніпропетровська область						
Малі підприємства, всього, одиниць	24 821	25 969	24 325	26 603	27 772	111,8
Малі підприємства в розрахунку на 10000 населення, од.	76,0	79,0	75,0	82,0	91,0	119,7
Частка продукції малих підприємств у загальних обсягах реалізації продукції, %	12,3	14,1	15,6	14,8	15,0	121,9
Частка кількості зайнятих працівників на малих підприємствах у загальній кількості зайнятих, %	19,3	19,7	21,9	22,3	21,4	110,8

Основними елементами транспортної системи є рухомий склад, шляхи сполучення усіх видів транспорту, а також автостанції, аеропорти, річкові порти та пристані, залізничні станції та ін.

Протягом 2014-2017 рр. спостерігається нестійка динаміка обсягів перевезення вантажів, але у 2017 р. не досягнуто рівня 2014 р. При цьому у

перевезенні вантажів повністю задоволено потреби господарського комплексу області.

Аналіз динаміки перевезення пасажирів свідчить про суттєве зменшення обсягів перевезення пасажирським транспортом протягом 2014-2017 рр. Обсяги перевезень пасажирів усіма видами транспорту у 2017 р. становили 65,5 % від рівня 2014 р. При цьому потреби у пасажироперевезеннях повністю задоволено.

Також суттєво зменшилися обсяги перевезень пасажирів автомобільним (автобуси) транспортом (у 2017 р. 44,1 % від рівня 2014 р.). Обсяги перевезень тролейбусним, трамвайним і метрополітенівським транспортом суттєво не змінилися протягом 2014-2017 рр. (табл. 1.1.2).

Таблиця 1.1.2

Показники перевезення (відправлення) пасажирів за видами транспорту у Дніпропетровській області, 2014-2017 рр. [50]

Показники	Роки:				2017 до 2014, %
	2014	2015	2016	2017	
Транспорт, млн, у т.ч.	490,7	417,1	337,2	321,6	65,5
автомобільний (автобуси)	264,9	163,2	101,7	116,9	44,1
водний	0,0	0,0	0,0	н.д.	н.д.
авіаційний	0,2	0,1	0,1	н.д.	н.д.
тролейбусний	53,6	63,1	56,5	55,0	102,6
трамвайний	129,0	145,6	133,2	127,6	98,9
метрополітенівський	7,4	8,0	7,4	7,6	102,7

Протягом 2018 р. перевезено 313,3 млн пасажирів (97,4 % від рівня 2017 р. (за попередніми даними). У структурі перевезення (відправлення) пасажирів за видами транспорту протягом 2014-2017 рр. відбулися суттєві зміни (табл. 1.1.3).

Так у 2014 р. перевезення автомобільним транспортом складала 54 % від загального обсягу. Протягом 2014-2017 рр. відбувалося поступове зменшення питомої ваги автомобільних перевезень до значення 36,3 %, натомість

Таблиця 1.1.3

Структура перевезення (відправлення) пасажирів за видами транспорту
Дніпропетровської області у 2014-2017 рр., % [50]

Показники	Роки:			
	2014	2015	2016	2017
Транспорт, %	100	100	100	100
автомобільний (автобуси)	54,0	39,2	30,1	36,3
водний	0,0	0,0	0,0	н.д.
авіаційний	0,0	0,0	0,0	н.д.
тролейбусний	10,9	15,1	16,7	17,1
трамвайний	26,3	34,9	39,5	39,7
метрополітенівський	1,5	1,9	2,2	2,4

відбувалося поступове збільшення питомої ваги тролейбусних перевезень (з 10,9 % до 17,1 %), трамвайних перевезень (з 26,3 % до 39,7 %), метрополітенівських перевезень (з 1,5 % до 2,4 %).

За показником обсягу перевезень пасажирів автомобільним транспортом Дніпропетровська область у 2017 р. займає 4-е місце, трамвайним – 1-е місце, тролейбусним – 5-е місце.

Питома вага автомобільних доріг загального користування Дніпропетровської області у 2017 р. становила 5,6 % від показника України. Відповідно, частка доріг з твердим покриттям склала 5,7 %. Питома вага трамвайних колій загального користування становить 23,8 %, тролейбусних ліній загального користування – 13,3 % від показника в Україні.

Довжина шляхів сполучення Дніпропетровської області у період 2014-2017 рр. залишалась майже незмінною (табл. 1.1.4).

Питома вага автомобільних доріг загального користування Дніпропетровської області у 2017 р. становила 5,6 % від показника України, частка доріг з твердим покриттям склала 5,7 %. Питома вага трамвайних колій загального користування становить 23,8 %, тролейбусних ліній загального користування – 13,3 % від показника в Україні. Довжина шляхів сполучення області у період 2014-2017 рр. залишалась майже незмінною.

Таблиця 1.1.4

Показники довжини шляхів сполучення області у Дніпропетровській області, 2014-2017 рр. [50]

Показники	Роки:				2017 до 2014, %
	2014	2015	2016	2017	
Довжина автомобільних доріг загального користування, км, у т.ч.	9172,0	9172,0	9179,9	9179,9	100,1
з твердим покриттям	9165,2	9165,2	9173,1	9173,1	100,1
Довжина тролейбусних ліній загального користування, км	445,6	445,6	450,0	450,0	101,0
Довжина трамвайних колій загального користування, км	374,0	373,2	373,1	373,1	99,8

Розвиток ринку туристичних послуг та його інфраструктурне забезпечення є актуальною проблемою і важливою перспективою для Дніпропетровської області. Цей сектор відіграє помітну роль у регіональній економіці, що, відповідно, потребує розвитку місцевої інфраструктури, диверсифікації видів туристичних послуг, підвищення ефективності управлінських рішень щодо регулювання галузі та реалізації стратегічних пріоритетів відповідно до стану та тенденцій кон'юнктури внутрішньо-регіонального туристичного ринку.

Туристичний ринок є досить гнучким середовищем ведення бізнесу, оскільки швидко реагує як на зміну туристичного попиту та пропозиції, так і на зміни у зовнішньому середовищі (політичні, економічні, соціальні фактори впливу). З іншого боку, важливою характеристикою професійної діяльності на цьому ринку є безпосередня залежність від локальних умов (природне середовище та облаштованість місць відвідування, інфраструктура, організація) і факторів креативності й інноваційності суб'єктів господарювання, що визначають ринкову цінність та унікальність туристичного продукту. Все це робить туризм Дніпропетровщини важливою

сферою регіональної економіки, що має потенціал щодо забезпечення не лише надходжень до місцевих бюджетів, але й щодо створення робочих місць в умовах децентралізованого управління територіальним розвитком, розвитку територіальних брендів в області, формування її позитивного туристичного іміджу та підвищення конкурентоспроможності регіонального продукту як невід'ємної частини цього бренду.

У цілому, туристично-рекреаційний потенціал Дніпропетровщини представлений системою закладів і підприємств з організації надання туристичних послуг. Пріоритетними видами туризму в області, за визначенням Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, є наступні: сільський, промисловий, історичний, культурно-пізнавальний. Але, поряд із цим, останнім часом в області набули розвитку також і інші види туризму:

- екологічний (зелений) (локації в громадах);
- спортивний (індивідуальні та командні спортивні тури, відвідування спортивних подій, тренування, змагання);
- подієвий (культурні, мистецькі, спортивні, історичні, громадські та інші події);
- релігійний (паломницький) (відвідування унікальних храмів, прийоми священнослужителів);
- лікувально-оздоровчий (об'єкти інфраструктури надання послуг з лікування та оздоровлення);
- навчальний (тренінги, короткострокові навчальні візити);
- природничий (об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення);
- етнографічний (осередки української народної творчості в громадах);
- урбаністичний (об'єкти та комплекси західноєвропейської забудови);

- космічний (туристичний маршрут «Дніпро космічний»);
- патріотичний (виставки, експозиції, перший в Україні музей АТО в м. Дніпро).

Із метою збереження і примноження такого потенціалу у Дніпропетровській області розроблено та затверджено Програму розвитку туризму у Дніпропетровській області на 2014-2022 рр., яка була продовжена до 2025 р. [45], в межах якої було заплановано здійснення ряду заходів щодо створення сприятливих умов для формування конкурентоспроможного туристичного продукту, його просування на міжнародному та внутрішньому туристичних ринках, розбудови туристичної інфраструктури належного рівня, збільшення туристичних потоків, залучення інвестицій та наповнення місцевих бюджетів.

У наступному підрозділі нами будуть детально природно-рекреаційні ресурси та об'єкти регіону як складові її туристичного потенціалу.

1.2 Природно-рекреаційні ресурси та об'єкти Дніпропетровської області як складові туристичного потенціалу

Дніпропетровська область є одним з найбільш розвинених в економічному відношенні регіонів України. За чисельністю населення, внеском у загальнодержавні обсяги виробництва валового внутрішнього продукту, масштабами промислового та сільськогосподарського виробництва, обсягами експорту товарів та надходжень до бюджету вона займає провідні місця серед інших регіонів України.

Територія Дніпропетровської області – 31914 кв. км. (5,3 % площі України). Адміністративний центр області – місто Дніпро розташоване на обох берегах Дніпра та його притоків Самари.

Відповідно до адміністративно-територіального поділу на території

Дніпропетровської області розташовано 13 міст обласного підпорядкування, 7 міст районного значення, 22 райони, 18 районів у містах, 46 селищ міського типу, селищ – 60 та 1 375 сіл. Протягом 2015 – 2018 рр. в області створено 63 об'єднані територіальні громади, дві громади об'єдналися навколо міст обласного значення до яких приєдналися 4 територіальні громади.

Чисельність населення на 01.01.2019 р. – 3506,4 тис. осіб (7,6 % населення України). Кількість населення у місті Дніпро – 1000,6 тис. осіб. Високий рівень урбанізації (чисельність міського населення області – 2690,5 тис. осіб, сільського – 515960 осіб) визначає найвищу в Україні щільність населення – 102,7 на один квадратний кілометр (середня по Україні – 75,5).

Область розташована у степовій і лісостеповій зонах України. Ландшафт переважно рівнинний. На заході області простягалось значно почленоване Придніпровське узвишшя (висота до 209 м). У південно-східну частину її входять відроги 5 Приазовського узвишшя (до 211 м). Центральна частина зайнята Придніпровською низиною, яка на півдні переходить в Причорноморську. З північного заходу на південний схід область перетинає ріка Дніпро, до басейну якої належать її притоки – Оріль, Самара із Вовчою, Мокра Сура, Базавлук, Інгулець із Саксаганню та інші.

На території Дніпропетровщини знаходяться близько 1,5 тисячі водойм та ставків площею понад 26 тисяч га, з них більше 280 річок, понад 3290 ставків та 1120 озер (з яких 219 озер площею три і більше гектарів). На півдні територія області омивається водами Каховського водосховища.

Головна водна артерія України ріка Дніпро – найбільша річка в Україні, друга за величиною з тих, що впадають у Чорне море, третя в Європі. Ріка поділяє область на дві частини: Лівобережжя та Правобережжя. Загальна довжина р. Дніпро в межах області – 160 км.

Найбільшими притоками Дніпра, що беруть свій початок за межами області, є Оріль, Самара, Вовча та Інгулець. Найбільш значними притоками Дніпра, басейни яких повністю розташовані у межах області (на

правобережжі), є Саксагань, Мокра Сура та Базавлук.

Природним чудом області є Токівський водоспад. Це мальовниче місце знаходиться в Апостолівському районі на річці Кам'янка і є єдиним у межах області водоспадом. Скелі каньйону річки висотою до 30 метрів складаються з рожевого, червоного та сірого граніту.

6 % території області займають ліси, головним чином по долинах річок Дніпро, Оріль, Самара і Вовча. У межах області є реліктовий Самарський бір – унікальне природне утворення, якому не має рівних у світі. У долинах степових річок і балках на поверхню виходять кристалічні породи, на яких формуються своєрідні біогеоценози. У долинах малих річок формуються багаті біологічним різноманіттям заплавно-борові та водно-болотні комплекси. Усі ліси області віднесені до 1-ї групи лісів (ліси, що виконують переважно природоохоронні функції, ліси, що мають наукове або історичне значення, а також ліси на територіях природно-заповідного фонду).

Рослинний світ області налічує більше 1700 видів, тваринний – більше 7500 видів. Також на території Дніпропетровської області зустрічається 144 види тварин, занесених до Червоної книги України, з них 84 – безхребетних і 60 – хребетних. До Європейського Червоного списку відносяться 38 регіональних видів. Крім того, у Червоному списку видів рослин і тварин Дніпропетровської області (затверджений рішенням обласної ради від 27.12.2011 р. № 219-10/VI) наведено 451 вид рідкісних та зникаючих рослин. Серед них 16 видів занесені до Світового Червоного списку, 27 – до Європейського Червоного списку, 82 – до Червоної книги України.

До списку цінних водно-болотних угідь України, які відповідають критеріям Рамсарської конвенції, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.1995 р. № 935, увійшла Дніпровсько-Орільська заплава (територія Дніпровсько-Орільського природного заповідника).

У регіоні проводиться планомірна діяльність щодо розвитку і розширення заповідних територій. У рамках природоохоронних та освітніх

заходів видані серії робіт про біорізноманіття та природно-заповідний фонд області.

На сьогодні мережа природно-заповідного фонду Дніпропетровської області становить 178 об'єктів площею 96,4 тис. га, що становить 2,99 % від загальної площі території області, із них: об'єктів загальнодержавного значення – 31 (площею 33,1 тис. га) та об'єктів місцевого значення – 147 (площею 63,3 тис. га).

Дніпропетровщина розташована в зоні помірних широт. Клімат області помірно-континентальний. У цілому він характеризується відносно прохолодною зимою і спекотним літом. Середня річна температура в межах +7 - +9 °С.

Найхолодніший місяць – січень (-5 – -7 °С), найтепліший – липень (+22 - +23 °С).

Річна кількість опадів збільшується від 400 – 430 мм на півдні до 450 – 490 мм на півночі. Кількість сонячних днів складає в середньому 240 днів на рік. За різноманітністю і значимістю природних ресурсів Дніпропетровська область є однією з найбагатших в Україні. Майже на всій території області переважають родючі чорноземні ґрунти. Розгалужена система водопостачання дозволяє вести інтенсивне сільське господарство [50].

Природні території й об'єкти – це:

1. Природні заповідники — природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

2. Біосферні заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами міжнародного значення, що створюються з метою збереження в

природному стані найтипівіших природних комплексів біосфери, здійснення фонового екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів.

3. Національні природні парки, що є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

4. Регіональні ландшафтні парки, котрі є природоохоронними рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення.

5. Заказники – природні території (акваторії) з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів.

6. Пам'ятки природи – окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне і пізнавальне значення, з метою збереження їх у природному стані.

7. Заповідні урочища – лісові, степові, болотні та інші відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне і естетичне значення, з метою збереження їх у природному стані.

Розглянемо такі об'єкти в Дніпропетровській області.

Міський сад – Парк ім. Л. Глоби (фото 1.2.1). Своєю назвою парк зобов'язаний запорізькому осавулові Лазареві Глобі. Він ще на початку 18 століття, до заснування Катеринослава, оселився на березі Дніпра й виростив там великий сад. Згодом він почав засаджувати деревами іншу територію. Так утворилося два сади. Відомо, що Нижній сад Глоба продав князю Потьомкіну, а на виручені гроші придбав нові фруктові дерева для Верхнього.

Фото 1.2.1 Парк ім. Л. Глоби, Літній театр, м. Дніпро [60]

За переказами, козацький осавул прожив понад 100 років і заповідав поховати себе в його улюбленому Верхньому саду. 1972 року на цьому місці Глобі встановили пам'ятник. Із роками сад перетворився на парк, який мав різних власників. Кожен із них додавав цьому місцю нові деталі. Наприклад, 1978 р. тут з'явився Літній театр на воді, збудований у формі черепашки на ставку природного походження. Згодом довкола ставка встановили дитячу залізницю – першу в Україні. А в центрі водойми з'явилася фігура біблійного героя Самсона, однак згодом вона зникла, і сьогодні на її місці стоїть уже літературний персонаж – Маленький Принц Антуана де Сент-Екзюпері. 2009 р. на території парку відкрили великий дельфінарій на 800 глядацьких місць. Чим цікавий парк Парк імені Глоби входить до переліку найстаріших та найбільших у місті. Сьогодні тут налічується 8000 дерев і понад 2000 кущів. Поміж дерев встановлено багато цікавих скульптур, розміщено вдосталь лавиць. Із травня до вересня тут функціонує кільцева дитяча залізниця, картинг-центр та різноманітні атракціони. Тут також можна відпочити душею та відвідати виставу або концерт у Літньому театрі на воді, розташованому в

західній частині парку. Уже багато років поспіль у парку імені Лазаря Глоби проводять виставки садівництва, а на початку грудня у східній частині щороку встановлюють міську новорічну ялинку [61].

Монастирський острів (фото 1.2.2) – острів у межах Соборного району міста Дніпро, біля правого берега Дніпра, від якого відділений Архієрейською протокою.

Фото 1.2.2 Монастирський острів, Дніпропетровська обл. [60]

На заході має гранітні скелі, на сході переходить у піщану косу. За свідченням Макаревського, в його часи окремий Воронцівський острів у давнину був одним цілим з Монастирським. Серед містян ще з середини 90-х років минулого століття побутувала старовинна назва острова — Монастирський. Однак офіційно острову повернули історичну назву лише 24 листопада 2015 р.

Французький інженер Боплан 1635 р. записав: «Монастирський острів круглий, високий, оточений скелями, які підіймаються на 25-30 футів (7,5-9 м) у вишину; тільки один бік його, північний, спадистий; через те острів цей не затопляє вода в повновіддя. Свою назву він собі здобув від монастиря, який був колись на ньому й від якого ж одначе не зосталось жодного сліду. Він міг

би бути придатним для життя, якби дозволили його береги. Він повний вужів та гадюк» [60].

Гора Калитва (перша назва гори – Замок) – гора (за суттю – високий горб, що за однією з версій є ерозійним залишком), заповідне урочище, що являє собою підняття неправильної форми на Придніпровській низовині. Довжина до 5 км, висота – 147 м. Круто обривається до тераси р. Оріль. Походження гори до цього часу залишається дискусійним. Переважають три гіпотези: 1) гора утворилась внаслідок насуву Дніпровського льодовикового язика; 2) гора є неотектонічним підняттям; 3) гора – це ерозійний залишок. В геологічній будові гори беруть участь породи палеогенового, неогенового та антропогенового періодів.

Подорожуючи вздовж південно-східного і південного схилів гори Калитви, можна спостерігати рідкісні явища зім'яття горизонтальних верств пісків і глин алювіального походження в різні за формою складки, насуди величезних брил палеогенових кварц-глауконітових алевритів на молоді піщано-глинясті породи нижньочетвертинного віку долини річки Орелі, рештки скам'янілих дерев у вигляді уламків стовбурів і гілок. У 1934-1967 рр., завдяки старанням П.Т. Бутенко, здійснена акція по посадці дерев на горі, внаслідок чого припинена ерозія, яка наносила чималі збитки господарству. На згадку про це біля підніжжя гори встановлений камінь з надписом «Бутенку Панасу Трохимовичу вдячні потомки за обліснення гори Калитви в 1934-1937 р.».

Гора Калитва цікава і як історична та археологічна пам'ятка. У стародавній легенді мовиться, що стояв на краю поля Половецького врослий в землю покритий мохом камінь із надписом-попередженням для руських витязів: «Прямо підеш – смерть знайдеш, направо підеш – коня згубиш, наліво підеш – женату бути». Місце це називалося в літописах Половецьким валом, або курганом, на річці Угол (Орель). Багато хто пов'язує цей переказ з горою Калитвою. Саме тут починається так звана «стежка Трояня», тобто

розходяться в різні сторони, а потім сходяться, три гілки (а точніше – відгалуження)

Урочище «Лелія» – комплексна пам’ятка природи загальнодержавного значення в Україні. Об’єкт природно-заповідного фонду Дніпропетровської області. Розташована в межах Царичанського району Дніпропетровської області, на північ від села Турове. Площа 30 га. Створена в 1975 р. Керівна організація: Царичанська райдержадміністрація.

Охороняється степова ділянка з різнотравно-типчаково-ковиловою рослинністю на правобережжі Орілі. Ділянка розташована на природному пагорбі (місцева назва – Гелея, Гілея) та залишках укріпленої лінії, зведеної у XVIII ст. Трав’яний покрив утворюють костриця валлійська (типчак), стоколос прибережний, а також ковила Лессінга, занесена до Червоної книги України. У заплаві Орілі – лісова й лучно-болотна рослинність. З тварин водяться заєць, куниця кам’яна, ласиця. Багато птахів [60].

Дніпровсько-Орільський природний заповідник (фото 1.2.3).

Фото 1.2.3 Дніпровсько-Орільський природний заповідник,
Дніпропетровська обл. [60]

Дніпровсько-Орільський заповідник створено у 1990 р. Це перший і

поки єдиний природний заповідник на Дніпропетровщині. Його створено з метою збереження унікального ландшафту долини середнього Дніпра та р. Орель з комплексом характерної флори й фауни, а також їх акваторій. Заповідник, що знаходиться в долині Дніпра, у межах Петриківського та Дніпровського районів, був заснований у 1990 році. Базою для нього послужили загальнозоологічний і орнітологічний заказники «Таромські плавні» та «Обухівські заплави».

Заповідник займає площу 3766 га. На такій величезній території під охороною перебувають плавневі ліси, гаї, ділянки автохтонної рослинності, зокрема тут зустрічається й дев'ять видів рослин, занесених до Червоної книги України. Ще більш цікавими є представники фауни. Тут можна побачити лосів і сарн, оленів і диких свиней, зайців сірих і єнотів уссурійських, бобрів і горностаїв, інших тварин. Окрім ссавців, у заповіднику налічується 50 видів риби і 185 – птахів. Цей заповідник є своєрідним острівцем незміненої природи, що знаходяться між Дніпром і Каменським. Дирекція заповідника, що підкоряється Дніпропетровському обласному управлінню лісового та мисливського господарства, розміщується в науково-лабораторному корпусі на території, що охороняється законом, у селищі Обухівка Дніпровського району [62].

Аполонівський палеовулкан (фото 1.2.4) – стародавній згаслий вулкан, розташований у кількох сотнях метрах від правого берегу річки Мокра Сура на північ від села Аполлонівки на правобережжі Дніпровського району Дніпропетровської області у 40 км від центру Дніпра. За оцінками виверження трапилося біля 3,2 млрд років тому. Вулкан складено з метабазальтів. Оскільки вулкан старше кримських палеовулканів Фіолент й Кара-Даг, первинна його структура не так добре збереглася. Проте тут можна розгледіти фрагменти палеовулканічного «амфітеатру», що в той неймовірно далекий час генерував лаву. Досвідчене око геолога може розгледіти жерловину вулкану, а на донній частині помітити зіткнення двох лавових потоків [60].

Фото 1.2.4 Аполонівський палеовулкан, Дніпропетровська обл. [60]

Водоспад на річці Кам'янка знаходиться в долині р. Кам'янки (басейн р. Базавлук) поблизу селища Токівське Апостолівського району. Відомі й інші назви цього об'єкту: Шолоховський водоспад, Красні Камні. Це єдиний водоспад в степовому регіоні, єдиний на Дніпропетровщині, має висоту 4 м та завдовжки близько 14 м. Шолоховський каскадний водоспад, що увійшов до історії під назвою «Красні Камні», бере початок від правої притоки р. Базавлук – Кам'янки. Утворився в каньйоні р. Кам'янки з висотою берегів до 30 м. В долині річки мають виходи на денну поверхню високоякісні рожеві, червоні та сірі граніти Українського кристалічного щиту, ізотопний вік яких більше 2,6-2,7 млн. років (граніти Токівського масиву, що відносяться до дніпропетровського комплексу архейського віку), рожево-сірими, бузково-рожевими, бузково-червоними середньозернистими або нерівномірно зернистими до порфіровидних, масивними пегманітовими та кварцовими жилами. Граніти відомі як якісне оздоблювальне каміння. Граніти в долині р. Кам'янки розпочали видобувати з 1932 р., їх використовували для облицювання Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова,

Палацу науки і культури в Варшаві, станцій метро, будинків, монументів в багатьох містах. До початку розробки граніту на берегах водоспаду збирали лікарські рослини, зростали рідкісні квіти, що нині занесені до Червоної книги. Неподалік від водоспаду в XVIII ст. розташовувався зимівник останнього кошового отамана Запорізької Січі Петра Калнишевського. Місцевість виключно живописна [2].

Орлине гніздо (фото 1.2.5) – група скель на схилі долини р. Інгульця, яка представляє фрагмент розрізу Криворізько-Кременчуцької провінції Українського кристалічного щита. Геологічний заказник «Скелі МОДРу» – унікальний музей під відкритим небом.

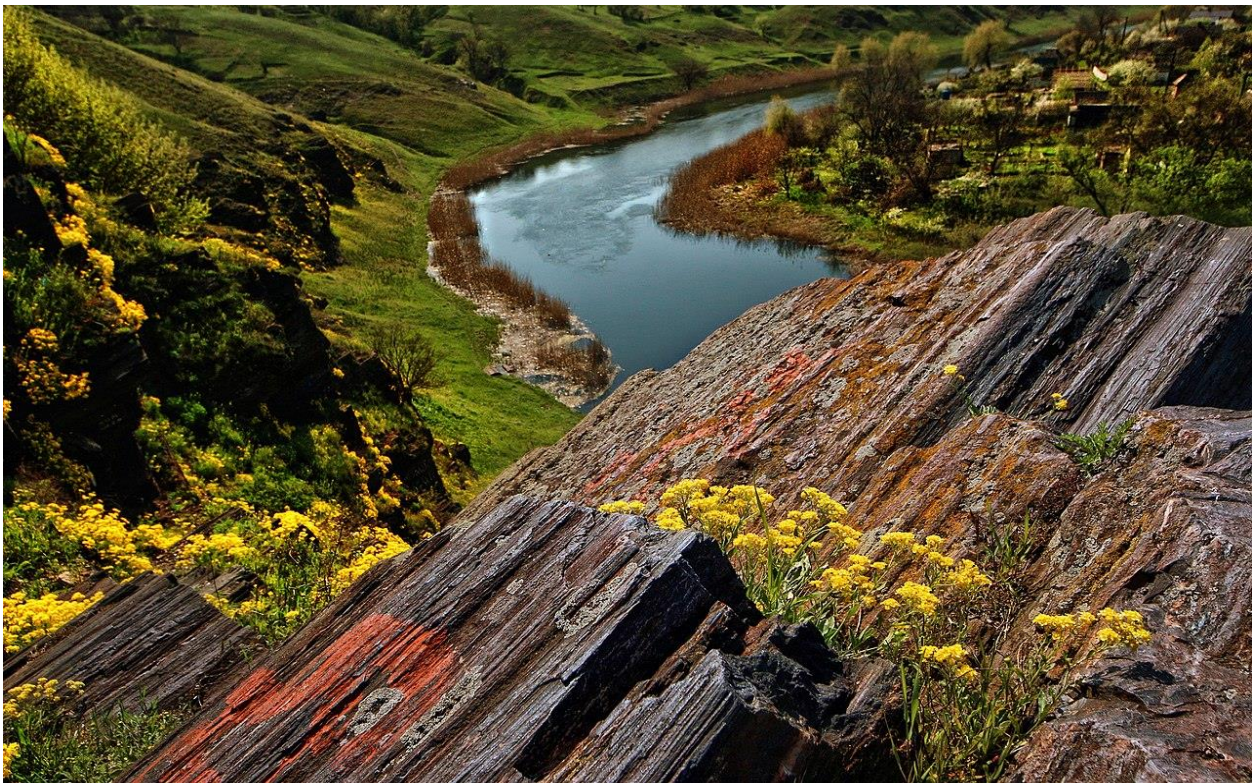

Фото 1.2.5 «Орлине гніздо» – Скелі МОДРу, Дніпропетровська обл. [60]

Скелі Орлине гніздо – унікальний пам'ятник природи, розташований поблизу Кривого Рогу на Дніпровщині. Рівні вертикальні зрізи, складні виступи, щаблі й інші незвичайні утворення створюють простір для фантазії відвідувачів. На сьогоднішній день тут все частіше можна побачити, як активно тренуються спортсмени і любителі лазити по скелях.

Пам'ятка природного походження привертає увагу ще за кілька кілометрів, адже її висота сягає 30 метрів. За попередніми даними вік скель сягає багато сотень років. Кожна з них утворює свій неповторний сюжет, і кожен відвідувач інтерпретує його по-своєму, впізнаючи у виступах і зрізах якусь тварину або персонажа. Свою назву пам'ятник отримав через вражаючу висоту, а, як відомо, тільки орли здатні гніздитися на такій висоті від землі. Поблизу від скель протікає мальовнича річка Інгулець. Саме вона є тією чарівною ноткою, яка робить навколишній пейзаж завершеним. Вузька нитка води протікає між стрімких скель, які, немов стіни, утворюють живий тунель. Починаючи з середини минулого століття і до сьогодні місце облюбували спортсмени-скелелази. У 1970-і роки тут неодноразово проводилися міжнародні змагання професійного рівня [62].

Криворізький ботанічний сад (фото 1.2.6) – це державна установа, заснована для вирішення екологічних проблем і просвітницької діяльності. 2004-го року його колекція чагарників і деревних рослин була визнана надбанням України.

Фото 1.2.6 Криворізький ботанічний сад, Дніпропетровська обл. [60]

Для дослідження й інтродукції різних сортів рослин з перспективою поліпшення навколишнього середовища в 1989 році у Кривому Розі відкрив свої двері ботанічний сад. Його засновником став Є. Кондратюк. Сад став базою для заснування самостійної криворізької установи Національної академії наук в 1992 р. Відтоді минуло небагато часу, а територія дендрарію сповнилася величезною кількістю рослин. Тут є як звичні півники, маки та тюльпани, так і сон-трава, катран, золотий адоніс, горицвіт. Сад має близько 3500 видів рослин, а його територія займає 52,4 гектари. Навесні сад сповнюється цвітінням 50 видів бузку. У дендрарії багато пішохідних доріжок і лавочок. Відвідувачі вподобали й штучно створені кам'яні гірки.

Петропавлівські лимани (фото 1.2.7) – ландшафтний заказник державного значення «Петропавлівські лимани» розташований у Петропавлівському районі Дніпропетровської області. Він займає територію понад 4100 га. Заказник є об'єктом природно-заповідного фонду місцевого значення.

Фото 1.2.7 Петропавлівські лимани, Дніпропетровська обл. [60]

Статус заказника державного значення ця територія отримала в 2005 р.

Тут під охороною держави знаходяться цінні природні комплекси в заплаві річки Самари, переважає лугова і солончакова рослинність. Ще до заснування ландшафтного заказника «Петропавлівські лимани» у цій місцевості був організований орнітологічний заказник місцевого значення «Заплава річки Самари», який продовжує своє існування у складі ландшафтного заказника. Це місце концентрації водно-болотних видів птахів [60].

Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Мар'їн Гай» розташований поряд із заказником «Петропавлівські лимани» і є власне його продовженням, утворюючи безперервну територіально і цілісну з точки зору природних екосистем заповідну територію, загальною довжиною понад 40 км уздовж долини і річища Самари та гирла р. Бик. При загальній подібності двох заказників Мар'їн Гай має більш лісистий характер: заплавні гаї стають більшими, з'являються рукотворні соснові бори, значною мірою заліснені й макросхили правого високого берега р. Самари. Під долиною р. Самари, як відомо, залягають вугільні пласти, розробка яких на шахтах Західного Донбасу призводить до просідання земної поверхні та катастрофічних наслідків для всієї природи Присамар'я [2].

У наступному підрозділі роботи нами буде здійснено аналіз історико-культурних факторів формування туристичного потенціалу Дніпропетровської області.

1.3 Історико-культурні туристичні ресурси Дніпропетровської області

Історико-культурні туристичні ресурси – це сукупність пам'яток матеріальної та духовної культури, які створені в процесі історичного розвитку суспільства на певній території, мають пізнавальну цінність і можуть бути використані для туристичної діяльності. Такі об'єкти приваблюють

туристів незалежно від сезону, пори року, що активно впливає на стан розвитку туризму.

Історико-культурні туристичні ресурси – це сукупність об'єктів матеріальної і нематеріальної культури, що історично зафіксовані на певній території, відображають її неповторність і є мотивом для здійснення подорожі. До таких об'єктів відносяться:

1) пам'ятки історії – це меморіальні пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами, бойовими традиціями, та пам'ятники учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань і війн, а також відомим діячам історії;

2) архітектурні пам'ятки та пам'ятки містобудування структуруються на архітектурні ансамблі, пам'ятники оборонного будівництва, сакральні споруди, народної архітектури, громадські споруди, палацо-паркові ансамблі й сучасні пам'ятки архітектури;

3) мистецькі пам'ятки – це пам'ятки професійних і народних художніх промислів, а також музеї, які експонують пам'ятки образотворчого, декоративно-ужиткового та інших видів мистецтва [26].

Розглянемо такі туристичні ресурси в Дніпропетровській області.

Дніпропетровський історичний музей ім. Д.І. Яворницького (фото 1.3.1) – один з найстаріших музеїв України, своєрідний музейний комплекс, до складу якого входить 5 відділів – філій. Музей засновано 1849 р. громадськістю міста з ініціативи та за безпосередньої участі Катеринославського губернатора А.Я. Фабра та директора училищ губернії Я.Д. Грахова. З 1902 по 1933 рр. музей очолював видатний український історик, академік Д.І. Яворницький (1855-1940), ім'я якого було присвоєно музею 1940 р.

Будинок, в якому сьогодні розташована основна експозиція музею, був збудований у 1905 р. під наглядом архітекторів Г.К. Сандецького та Г.І. Панафутіна на зразок будинку Гофмана в Берліні в неогрецькому стилі.

Фото 1.3.1 Дніпропетровський національний історичний музей
ім. Д.І. Яворницького [60]

Є пам'яткою історії національного значення. Музей накопичив 250-тисячне зібрання музейних предметів – різноманітних історичних та культурних пам'яток. Серед численних пам'яток вирізняються унікальні предмети: археологічні знахідки – Керносівський ідол та Наталіївська стела III тис. до н.е., половецькі кам'яні баби X-XIII ст., скіфські та сарматські древності, реліквії запорізького козацтва (зброя, клейноди, одяг, живопис, документи), стародруки, багаті нумізматична, архівна та фотографічна колекції тощо.

Щороку в музеї та за його межами експонується майже 60 різноманітних виставок. Співробітники ДІМ уперше в Україні запровадили принципово новий тип екскурсій – нічні театралізовані екскурсії-вистави, відвідати які варто порадити кожному.

Меморіальний будинок-музей Д.І. Яворницького (фото 1.3.2) – музей у Дніпрі, що розповідає про життя та діяльність українського історика,

археолога, дослідника історії українського козацтва Дмитра Яворницького. Розміщений в будинку, де учений жив і працював упродовж 35 років; є філією Дніпропетровського історичного музею імені Дмитра Яворницького.

Фото 1.3.2 Меморіальний будинок-музей Д.І. Яворницького [60]

Архітектурне планування кімнат збереглося. Їхні інтер'єри відновлено такими, якими вони були за життя господаря: вестибюль, передпокій, їдальня, вітальня, кабінет, мезонін. Одна з кімнат, де була спальня господаря, а потім – його дружини – виставкова, в ній експонуються виставки як з фондом ДНІМ ім. Д. Яворницького, так і привезені з різних куточків України. В музеї зберігається велика кількість документів, що належали в першу чергу самому Дмитру Яворницькому [60].

Потьомкінський палац – палац культури студентів ім. Ю.О. Гагаріна Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара (фото 1.3.3).

Фото 1.3.3 Палац князя Потьомкіна, м. Дніпро [60]

Палац Потьомкіна в Дніпрі був резиденцією знаменитого, але суперечливого фаворита Катерини II. Як і інші свої палаци, Потьомкін оточив його парком зі скульптурами, різноманітними зонами для спокійного або активного відпочинку. Потьомкін викупив землі, на яких нині розміщено палац козака Глоби. Після цього він довго облаштовував свою нову резиденцію, за легендою, навіть сам малював план майбутнього палацу. За збереженими відомостями, архітекторами були Михайло Казаков і Клод Геруа. Акцент у будівництві та в парковому комплексі зроблено на царственній величі, яка органічно поєднана з традиціями глибинки. Під час оформлення парку використано англійський досвід, тому в ньому чимало фруктових дерев, що робить його подібнішим до саду. Проте хай як старанно Потьомкін опікувався своїм палацом, пожити йому в ньому не вдалося через передчасну смерть. Надалі палац постраждав і від часу, і від наслідків військових дій. Відновлення провели в 50-х роках XX століття, відтоді і понині

будівля є палацом студентів Дніпровського університету [62].

«Український будинок» В. Хреннікова (Гранд-Отель «Україна») (фото 1.3.4). «Будинок Хреннікова (Готель «Україна») – пам'ятка історії та архітектури місцевого значення у Дніпрі, зведена у 1913 році на замовлення катеринославського мільйонера і популяризатора української культури Володимира Хрінникова. Будинок належить до найважливіших зразків українського архітектурного модерну, і є одним з найбільш упізнаваних символів Дніпра [60].

Фото 1.3.4 «Український будинок» В. Хреннікова (Гранд-Отель «Україна»), м. Дніпро [60]

У формах та оздобленні будинку простежується романтизований образ козацької доби, що, очевидно, пов'язано з впливом на Хреннікова популяризатора українського архітектурного модерну на Придніпров'ї професора Дмитра Яворницького. Зокрема, кутовий фасад будинку нагадує січкову церкву з відомої ілюстрації до книги О. Рігельмана «Літописна оповідь

про Малу Росію...». Ймовірно, саме форми козацької храмової архітектури були використані авторами проекту під час роботи над рішенням фасаду.

Багатоярусний дах будинку, оздоблений червоною черепицею, вінчали 5 веж. Купол центральної з них виконаний у характерній для українського бароко грушеподібній формі. Цю ж вежу було прикрашено великим (1,8×1,8 метрів) хрестоподібним флюгером з зображенням списового двобою козака зі шляхтичем. Флюгери на малих вежах були виконані у формі сонця з уписаними силуетами коня, сокола, орла, сагайдака — козацькими геральдичними символами.

Горішні вікна малих веж прикрашені картушами з гербом Війська Запорізького — зображенням козака у високій шапці, з шаблею на поясі та мушкетом на плечі.

Майоліка над входом з вул. Короленка. Інші елементи декоративного оздоблення — «козацькі» трапецієподібні вікна, яскраві панно з майоліки (зокрема, павичі на фасаді по вулиці Короленка), карніз на різьблених дерев'яних кронштейнах. У внутрішньому оздобленні будинку також широко використовувалося різьблене дерево.

Після багаторазових перепланувань у 20-30 роки та нищівної пожежі 1943 року оригінальні інтер'єри будинку Хреннікова були втрачені. Утім з окремих матеріалів проекту, що демонструвалися у 1913-1916 рр. на виставці у Харкові, відомо, що театральна зала будинку була двоповерховою, з дерев'яними різьбленими галереями та колонами.

Збереглися також креслення масивних металевих люстр — на більшій з них зображено сцену морського бою козацьких чайок з турецькими галерами, на одній з менших — похід козацької кінноти через степ[9]. Відомо також про використання в інтер'єрі будинку багатоколірних вітражів з геометричними малюнками [60].

Англійський клуб – Будинок губернатора (фото 1.3.5) – одна з перших кам'яних будівель міста Катеринослава. Резиденція Англійського клубу (1838-

1880-і рр.) та катеринославських губернаторів (1890-1917 рр.). Однією із найкрасивіших будівель Дніпра є Будинок губернатора. Історія будівлі Будинку губернатора звели в середині 19 століття. На той час споруда мала іншу назву – будинок майора Щербакова. Приміщення збудоване в неоготичному стилі. З 50-тих років 19 століття в стінах будинку розташовувався Англійський клуб. «Вершки» суспільства Катеринослава (колишня назва Дніпра) з'їжджалися сюди вечорами, щоб зіграти в карти, більярд або, викуривши хорошу дорогу сигару, поговорити про політику чи мистецтво. 1887 року приміщення викупили та облаштували тут будинок губернаторів Катеринославської губернії. Так будівля колишнього Англійського клубу отримала нову [61].

Фото 1.3.5 Англійський клуб – Будинок губернатора, м. Дніпро [60]

Амурський (Міст №1 – Старий) міст (фото 1.3.6) – цей міст справді можна назвати головною визначною пам'яткою Дніпропетровська. Міст,

завдяки якому правий берег Дніпра був пов'язаний з лівим, а Криворізьку руду об'єднали з Донецьким вугіллям був відкритий 18 травня 1884. На момент відкриття міст був найбільшим не тільки в Російській імперії, а й у всій Європі. Історія Старого мосту Дніпропетровська Проект моста розробив провідний інженер Н. Белелюбський. На будівництво було витрачено близько 4 мільйонів рублів. Частина коштів пожертвував відомий учений, почесний житель Катеринослава Олександр Поль. Відкрили міст в той же день, що і Катеринославську залізницю (нині Придніпровську). На честь відкриття в місті пройшли святкові урочистості. Першими пасажирами стали політичні діячі та еліта міста. Завдяки появі даного будови Катеринослав з провінційного міста перетворюється у великий промисловий і торговий центр. Тут відкривається безліч фабрик і заводів. У місто починає стікатися нова робоча сила з різних регіонів Російської імперії, число населення неухильно зростає.

Через майже 50 років своєї роботи мосту знадобилася перша реконструкція, трапилося це в 1920 р., після громадянської війни. У 1935 р. через Амурський міст пускають перший трамвай, який працює тут і в наші дні. У період Великої Вітчизняної війни конструкція Старого мосту сильно постраждала. Його довелося відбудовувати практично з нуля. У результаті таких перебудов від Старого мосту залишилися лише опори і зовнішня схожість конструкції. Новий мот був також і модернізований, у нього з'явився розвідний проліт. Другим Днем народження моста прийнято вважати 1955. У 1956 році через міст пускають перший тролейбус. Однак на цьому не припинилися преображення Амурського мосту. У середині 70-х років 20 століття залізничний трафік з Дніпропетровська неухильно зростає, тому приймають рішення про розширення моста. Мост-дублер, одноярусний і схожий за конструкцією був споруджений поряд зі Старим мостом в 1977 р. [61].

Другим мостом через Дніпро в районі міста став Мерефо-Херсонський (фото 1.3.7).

Фото 1.3.6 Амурський (Міст №1 – Старий) міст, м. Дніпро [60]

Мерефо-Херсонський міст – це знакова пам’ятка для Дніпра, адже саме ця споруда є одним із символів міста. Це величезний міст через річку Дніпро, довжина якого понад 1600 метрів. Міст уславився завдяки гарній арочній конструкції.

Міст було зведено 1932-го р., хоча перші опори для нього готували ще 1914-го року. На момент спорудження Мерефо-Херсонський міст став найбільшим бетонним арочним мостом не тільки на території сучасної України, а й у всій Європі. Завдяки його появі було виконано неможливе доти завдання – з’єднано дві залізничні станції. Щоправда, під час Другої світової війни міст зазнав ушкоджень, а відновлювали його декілька років. Тільки в 1951-му році він був знову введений в експлуатацію. Сьогодні міст є частиною головних залізничних сполучень міста Дніпра та всієї України [62].

Старовинна Кодацька фортеця (фото 1.3.8). Ідея спорудження на Дніпрі фортеці, яка б контролювала шлях з України на Запоріжжя, висувалася неодноразово.

Фото 1.3.7 Мерефо-Херсонский, м. Дніпро [60]

У січні 1635 р. сейм Речі Посполитої, яка тоді панувала на українських землях, виділив кошти на будівництво фортеці в районі Кодацького порогу.

Фото 1.3.8 Кодацька фортеця, Дніпропетровська обл. [60]

Того ж року навесні коронний гетьман Станіслав Конєцпольський почав будувати фортецю. Чотирикутне в плані укріплення з висунутими бастіонами й сухим ровом звели за проектом французького інженера Гійома Левассера де Боплана всього за півроку. Саме Боплан згодом, після повернення на батьківщину (в 1651 р.) опублікував свою славнозвісну працю «Опис України або Королівства Польського». Вже у липні 1635 р. над першим дніпровським порогом виріс «редут бастіонного типу» з високими, в 10 сажнів, земляними валами, дерев'яним частоколом, гарматами, що обстрілювали береги Дніпра і гирло Самари, та глибоким ровом. Дерево для будівництва фортеці доставляли з берегів Самари. Фортеця була збудована за останнім словом фортифікаційного мистецтва і вважалась неприступною. Усе це давало можливість полякам контролювати торговельні шляхи і пересування козацького флоту, а також перепиняти шлях на Січ селянам-втікачам. Фортеця отримала своє ім'я за назвою Кодацького порогу, який розміщувався впоперек течії Дніпра одразу перед фортецею. Саме ім'я «Кодак» в перекладі з тюркської означає «поселення на горі». План фортеці послужив М.В. Гоголю зразком для опису військового укріплення в повісті «Тарас Бульба».

Того ж року, в ніч з 3 на 4 серпня, фортецю було захоплено загином українських козаків під проводом Івана Сулими. Втім, польський уряд невдовзі повернув собі фортецю. За легендою, чигиринський сотник Богдан Хмельницький, який разом з делегацією козаків, відвідав польську фортецю, ніби ненароком зазначив по-латині: «Manu facta – manu destruo» – «Рукою створене, рукою і руйнується». Ці слова стали пророчими. З початком Визвольної війни навесні 1648 р. Б. Хмельницький узяв Кодак. У Березневих статтях російсько-українського договору 1654 р. про Кодак сказано як про місто на рубежі від Криму. До 1656 р. Кодак підкорявся гетьманському уряду, а потім перейшов у ведення Запорізької Січі й відігравав важливе значення в період Руїни (1661-1688 рр.).

Новобогородицька фортеця (козацьке містечко Стара Самарь). Перша

документальна згадка про поселення Самарь поряд з місцем переправи через річку Самару відноситься до 1576 р. – воно згадується в офіційній грамоті польського короля Стефана Баторія. Обслуговували цю переправу бродники. У 1688 р. побудована російсько-українська фортеця під назвою Новобогородицька; в період 1731-1736 рр. вона була відновлена російськими військами під назвою Старосамарського ретраншементу, а місто отримало назву Стара Самара. За генеральним планом будівництва губернського міста Катеринослава на берегах р. Кільчені, це старовинне містечко повинне було увійти до складу майбутніх міських кварталів, а Старосамарський ретраншемент був би форштадтом, тобто околичною фортецею на кордоні міста. В кінці XVII ст. в Богородицькій фортеці вже виробляли селітру (один з компонентів пороху). У 1708 р. її обложили запорожці – прибічники повсталого донського отамана Кіндратія Булавина, але узяти не змогли. За Прутською угодою 1711 р. й Константинопольським миром 1712 р. Петро I зобов'язався зруйнувати російські фортеці в регіоні Середнього Придніпров'я та Посамар'я, у тому числі й Богородицьку. У 30-і рр. XVIII ст. генерал граф фон Вейсбах відновив фортецю практично в тому вигляді, який ми можемо бачити сьогодні. Це – земляні укріплення, що складаються з валів і ровів, з дерев'яним палісадом й артилерійськими батареями. Укріплення проіснували до кінця XVIII ст., увійшовши до складу Української лінії, послуживши базою російських військ у війні 1735 – 1739 рр. з Кримом. До кінця 1798 р. місто і фортеця припинили своє існування [2].

Спасо-Преображенський кафедральний собор у м. Катеринославі був закладений ще за ініціативи розбудовника краю – князя Г.О. Потьомкіна (фото 1.3.9).

Але збудований собор був лише у 1830-1835 рр. за проектом архітектора А.Д. Захарова; силует собору – типологічно подібний двом головним його роботам – Адміралтейству в Санкт-Петербурзі та Андріївському собору в Кронштадті.

Фото 1.3.9 Спасо-Преображенський кафедральний собор, м. Дніпро [60]

Висота дзвіниці катеринославського собору з хрестом складає 54 м. Перший проект собору був затверджений в 1786 р., але не був здійснений. 9 (20) травня 1787 р. відбулася церемонія закладення міста Катеринослава: імператриця Катерина II разом з австрійським імператором Йосифом II, князем Г.О. Потьомкіним й іншими офіційними особами заклали в фундамент майбутнього Преображенського собору перші камені першої будівлі губерньського міста. Втім, сам собор був збудований лише у 1830-1835 рр.

Храмовий комплекс Ікони Божої Матері «Іверської» являє собою найяскравіший приклад сучасної православної архітектури. Спочатку, відвідуючи храмовий комплекс, що будується, люди дивуються красі обраного місця, благоустрою території, дивовижним квітам та альпійським горкам дендропарку. А потім, залучаючись до віри, розуміють і глибину задумки настоятеля – протоієрея Миколая Несправи. В основу малого храму закладені

камені, привезені з головних православних святинь: Єрусалиму, Святої Гори Афон, монастирів України, Уралу, Далекого Сходу (фото 1.3.10).

Фото 1.3.10 Храмний комплекс Ікони Божої Матері «Іверської»,
м. Дніпро [60]

Головний Храм, збудований в 2007 р., двоповерховий: Зимовий (цокольний) Храм на честь Святих Праведних Богоотець Іоакима й Ганни, Основний (верхній) Храм – на честь Ікони Божої Матері «Іверської». Іконостас храму унікальний, виконаний з оніксу, ікони іконостасу написані на Святій горі Афон в скиту Святої Праведної Ганни. На території храму побудована унікальна купель (баптистерій) – місце для здійснення Таїнства Хрещення повним зануренням. У купелі – уклінний хрест, в основі якого камені зі Святого Гроба Господня в Єрусалимі, зі святої гори Афон і багатьох інших святинь православного світу, а також джерело.

Свято-Миколаївський собор м. Дніпродзержинськ (фото 1.3.11).

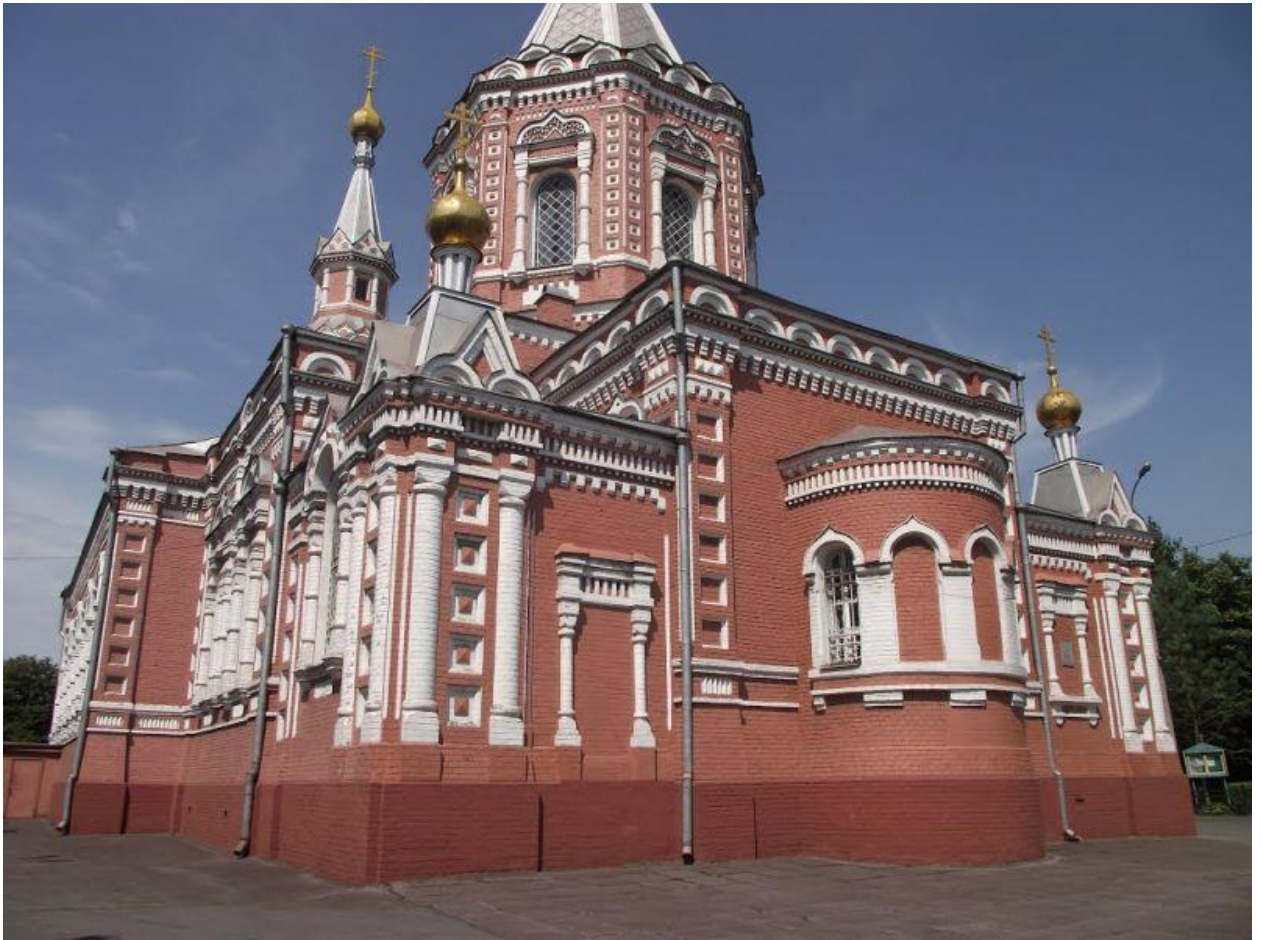

Фото 1.3.11 Свято-Миколаївський собор м. Дніпродзержинськ [60]

У 1894 р. в с. Кам'янському, майбутньому м. Дніпродзержинську, за проектом Л.А. Бородницького і на кошти робітників і службовців Дніпровського металургійного заводу Польсько-Бельгійської компанії була побудована церква Святителя Миколая. Земля для будівництва храму була безоплатно пожертвована селянами. Ініціатором спорудження храму був директор Польсько-Бельгійської компанії Ігнат Ігнатович Ясюкович. У 1902 р. здійснюється перебудова храму, в результаті якої він був розширений і за проектом єпархіального архітектора А. Петровського зведена нова дзвіниця. Внутрішня обробка, мармуровий іконостас, мозаїчну підлогу створювали чудовий вигляд собору. Розписи, які прикрашали храм, майстерно зробив художник Санкт-Петербурзької Академії мистецтв А.Я. Сокіл. Храм прикрашений ззовні деталями в стилі російських церков XVII ст.

Костел Святителя Миколая у м. Дніпродзержинськ (фото 1.3.12).

Фото 1.3.12 Костел Святителя Миколая у м. Дніпродзержинськ [60]

Римсько-католицька община Кам'янського приходу зобов'язана своїм виникненням будівництву в селі Кам'янське металургійного заводу Польсько-Бельгійської компанії. Католики тут на 90 % склалися з осіб польської національності. В сер. 1890-х рр. в Кам'янському проживало вже 1500 польських сімей. І директор заводу Ігнаціо (Ігнат Ігнатович) Ясюкович, сам римо-католик, узяв на себе ініціативу споруди в селі католицький храм.

Виходячи з етичних міркувань і зважаючи, що дії «поляків» місцева громадськість розглядає «крізь збільшувальне скло», Ігнат Ігнатович, попереджуючи можливе нерозуміння й негативну реакцію, приймає рішення побудувати спочатку православну церкву (Свято-Миколаївський собор), а вже потім і католицький костьол. У 1895 р. на ділянці поблизу заводської лікарні почалося будівництво «Кам'янської приходської церкви».

Проектувати костел Ігнаціо Ясюкович запросив архітектора Маріана Хорманського, який запропонував відбудувати костел за типом готичних соборів середньовіччя. Костел мав бути спорудою базилікального типу з двома 33-метровими баштами по східному фасаду, а з висоти пташиного польоту бачитися лежачим на землі у формі латинського хреста. Значну увагу в архітектурі будівлі Хорманський приділив головному фасаду, де розташований портал центрального входу з двома «готичними» дверима, прикрашеними дерев'яним різьбленням й елементами художньої чеканки.

Підприємство «Центр народного мистецтва «Петриківка» (фото 1.3.13). Селище Петриківка – відомий осередок Українського народного художнього розпису, історичне коріння якого походить від традицій настінних розписів, що сягає на Україні у глибину тисячоліть, до часів появи селянської хати. Центр створений у 1991р. на основі колективної власності членів Національної спілки Художників України та народних майстрів Петриківки. Серед головних статутних завдань – збереження та творчий розвиток історичних художніх традицій осередку Петриківського декоративного розпису.

Центр Народного мистецтва «Петриківка» згуртував та зберіг у своєму складі творчий актив осередку – 40 провідних майстрів, серед яких 23 члени Національної спілки художників, 6 – Заслужені майстри народної творчості України. Центр спеціалізується у напрямі розвитку індивідуальної творчості народних майстрів, кожен з яких працює за власними задумами, має своє творче обличчя, створює авторські твори та їх малі серії у різноманітних матеріалах.

Найбільш широко створюються вироби з дерева з петриківським розписом на токарній, столярній та ручно-різьбленій основах, що виготовляються з екологічно чистих, високоякісних матеріалів. Поряд з цим створюються розписи на папері, полотні, металі, проводиться робота з відродження художнього розпису меблів, а також настінного розпису в архітектурі. и.

Фото 1.3.13 Підприємство «Центр народного мистецтва «Петриківка»,
Дніпропетровська обл. [60]

Козацький хутір «Галушківка». Прикладом сучасної садиби сільського (зеленого) туризму у регіоні є створений у с. Гречане «Козацький хутір Галушківка». Хутір Галушківка засновано наприкінці XVII ст. запорізькими козаками, яки селилися на території Дикого Поля. Хутір входив до складу Протовчанської паланки Війська Запорізького. В теперішній час хутір є екскурсійно-розважальним комплексом, створюваним під егідою обласної громадської організації

«Козацтво Придніпров'я», де на місці давніх козацьких зимівників розташовано макет козацького укріплення «Січ» та три селянські садиби, збудовані наприкінці XIX ст. В першій – «Зеленій садибі» – розташована корчма та музей селянського побуту, друга – оселя художника – можна залишитися на ночівлю, відпочити в будинку де жив та працював місцевий художник. Третя – садиба Гончара, знаходиться на реконструкції. За «китою»

(плетеною огорожею Січі) розміщені вежі, курені, місця для тренування у стрільбі з лука, метанні списа і навіть козацькі гармати (щоправда, поуправлятися у стрільбі з них неможна).

Комплекс церков у с. Китайгород (фото 1.3.14). Найстаріші культові будівлі Дніпропетровщини знаходяться у с. Китайгород: церква Успіня Пресвятої Богородиці (1754 р.), Миколаївський храм (1757 р.), церква-дзвіниця святої Варвари (1756 р., добудови 1796 р., XIX ст.). Це унікальний комплекс пам'яток культової архітектури бароко сер. XVIII ст., зразків якого немає в області (крім Самарського монастиря).

Фото 1.3.14 Комплекс церков у с. Китайгород, Дніпропетровська обл. [60]

Село Китайгород, засноване в другій половині XVII ст., зберегло до сьогодні залишки замку – земляного укріплення кінця XVII – початку XVIII ст. та Української укріпленої лінії. Але, безперечно, перлина серед цих пам'яток – Китайгородські церкви, споруджені в середині XVIII ст.

Виникнення цього унікального архітектурного ансамблю органічно пов'язане з тією роллю, що її відігравало Поорілля у XVII–XVIII ст., являючи собою прикордонний регіон. Землі ці розташовувалися на кордоні між Гетьманщиною та землями Війська Запорозького. За версією краєзнавців, перші укріплені поселення на місті Китайгорода з'являються наприкінці XIV ст., коли литовські війська на чолі з великим князем Вітовтом дійшли до

чорноморського узбережжя. Сам Китайгород заснований, ймовірно, близько 1677 р. У цей час жителі Правобережжя масово переселяються на лівий бік Дніпра. Китайгород отримав статус містечка та слугував важливим пунктом на шляху перевезення урядової пошти. Назва Китайгород, імовірно, походить від тюркського «китай» – «укріплення». Фортеця була дійсно потрібна через набіги татар, які супроводжувалися винищенням місцевого населення..

Композиційний центр ансамблю – Успенська церква – цегляна, п'ятибанна. Миколаївська церква – найбільш ранній і єдиний цілком збережений зразок тетраконхового однобаштового храму. Високий барабан увінчаний невеличкою главкою. На поверхні стін присутні пілястри, також декоративні наличники. Варваринська церква – цегляна, тричастна, із прямокутним бабинцем, квадратним нефом, та півкруглою абсидою вівтаря. Над центральним об'ємом знаходиться вежа – восьмигранна, має два яруси, завершується високою ограненою банею. Вежа-дзвіниця повторює характерний для народного будівництва принцип – восьмигранник на четверику.

Свято-Троїцький собор (фото 1.3.15). Пам'ятник архітектури національного значення, абсолютно унікальна пам'ятка, без якої не обходиться жодна хрестоматія з історії вітчизняної архітектури. Свято-Троїцький Кафедральний собор – православний собор кафедральний у м. Дніпро, побудований в XIX ст.і за проектом Л. Шарлемань-Бодє і П. Вісконті. Протягом усього XIX ст. іменувався то Троїцькою церквою, то церквою Зішестя Святого Духу. Свято-Троїцький кафедральний собор побудований на місці першої міської церкви на честь Казанської ікони Божої Матері. Невелика дерев'яна церква, освячена 15 січня 1791 р., через 40 років занепала, і купецтво міста звернулося за допомогою до петербурзьким архітекторам Людвігу Шарлемань-Бодє і Петру Вісконті, які проектували Успенську церкву. Архітектори одночасно виконали новий проект цієї купецької.

Фото 1.3.15 Свято-Троїцький собор, м. Дніпро [60]

Місце під новий храм освятили в 1837 р.. У 1862 р. почалося будівництво дзвіниці, яка стала найвищою спорудою в Катеринославі того часу. В кінці XIX століття будівлі храму і дзвіниці були з'єднані між собою. Пізніше були побудовані будинку причту і церковно-парафіяльної школи. У соборі знаходяться святині: ікона Святої Трійці з часткою Мамврійського дуба, ікона «Плачу Спаситель», ікони Божої Матері «Іверська», «Казанська», «Достойно є», «Самарська», два хрести-мощевик з частками мощей шанованих у православ'ї святих. Серед реліквій зберігаються іконостас Казанської церкви і гробниця з Свято-Миколаївського (Брянського) собору [61].

У 1963 р. було відкрито Новомосковський музей історії та краєзнавства імені Петра Калнишевського (фото 1.3.16). Музей розташований в окремому приміщенні – будівлі 1901 р. (стиль – український модерн). Експозиція музею висвітлює історію м. Новомосковська від найдавніших часів до сьогодення.

Фото 1.3.16 Новомосковський музей історії та краєзнавства
імені Петра Калнишевського [60]

Перші письмові згадки про нього відносяться до 1571 р. (лист кримського хана Девлет-Гірея). Але скупчення курганів (від арійських до сарматських) навколо міста свідчить про те, що Присамар'я в межах міста та навколишніх поселень було активно заселене ще з неолітичних часів. За часів Київської Русі по Самарі проходив кордон протистояння з печенігами й половцями. П'ять половецьких ідолів знаходяться в колекції Новомосковського музею. Зал Козаччини присвячений подіям XV–XVIII ст. Особлива увага акцентується на побудові славетного Свято-Троїцького собору, історії першого козацького монастиря, розповіді про Кирила Тарловського й Петра Калнишевського. В музеї зібрано велику колекцію гончарних виробів XV–XX ст. Сьогодні музей є одним із центрів культури Присамар'я [2].

Свято-Миколаївський Самарський пустинний чоловічий монастир – найбільший монастирський комплекс Дніпропетровщини. Комплекс пам'яток культової архітектури бароко середини XVIII–XIX ст. (фото 1.3.17).

Фото 1.3.17 Свято-Миколаївський Самарський пустинний чоловічий монастир, Дніпропетровська обл. [60]

Відомо, що ще дерев'яним монастир був заснований на початку XVII ст. київським ченцем Паїсієм. І десь в цей же самий час формується козацька слобода Самарчук – давня назва Новомосковська. Пізніше храм став місцевою святинею у козаків з Запорізької Січі, які приїздили сюди «на зимівлю». Запорожці спорудили тут фортецю з церквою св. Миколи, лікарнею і житлом для хворих та старих козаків. Монастир вважався військовим і був залежним від Запорозької Січі, управлявся січовим кошом. Це була перша на Запорозьких вільностях невеличка дерев'яна церква з шпиталем, дзвіницею й школою при ній.

Особливо важкі часи для обителі настали в період козацьких повстань, війни під керівництвом Б. Хмельницького та подальшої руйни. Монастир пережив багато: татари й турки неодноразово грабували та руйнували монастир, будівництво Новобогородицької фортеці, страшний мор,

спустошливий наліт сарани і час, коли за кочових татар, святиня перетворилася на попіл.

Обитель виявилася надійним форпостом запорожців в російсько-турецьких війнах 1735-1739 і 1768-1774 рр. У зв'язку з початком російсько-турецької війни 1735-39 рр. монастир набуває вигляду неприступної фортеці. За допомогою російських військ поруч із зведенням і ремонтом церков, були відновлені старі підземні ходи, льохи і комори, а також побудовані нові приміщення для поранених та хворих і склад для провіанту.

До монастиря йшли ченці та послушники— переважно зі старих запорожців. Тут, наприклад, доживав свого віку колишній кошовий Пилип Федоров, який приніс до монастиря «капшук червінців» і помер 1795 р., маючи 101 рік від роду. Тут же закінчили своє життя колишній військовий драгоман Іван Швидкий, писар Дмитро Романовський, суддя Мойсей Сухий і багато інших представників старшини та прості козаки.

Ліквідація Запорізької Січі 1775 р. практично не торкнулася Самарського монастиря, оскільки за нього перед князем Г. Потьомкіним клопоталися церковні чини. На той момент, за монастирем рахувалося чимале майно і до володінь обителі входило 18 тисяч десятин землі різного призначення..

Будинок графа Енгельгардта (братів Бергманів) – музей історії селища Солоне (фото 1.3.18). Село Новоселівка засновано в кінці XVII ст. біглими кріпаками. На поч. XVIII ст. цими землями володів поміщик Енгельгардт, якій провів ревізію і назвав село Енгельгардтівкою. У 80-х рр. XVIII ст. село перейшло у власність генерал-лейтенанта І. Хорвата і було перейменовано в Солоненьке за назвою річки, що тут протікала.

Будинок пана Енгельгарда, або, як його ще називають, будинок братів Бергманів, є пам'яткою архітектури місцевого значення. Побудований у XIX ст. Зараз у ньому розташовані музей історії селища міського типу Солоне та бібліотека.

Фото 1.3.18 Будинок графа Енгельгардта (братів Бергманів) – музей історії с. Солоне, Дніпропетровська обл. [60]

Згідно з історичними відомостями, село після розгрому Запорізької Січі належало барону Енгельгардту, одному з фаворитів Катерини II, але сам він тут жодного разу не був. Німецькі архітектори брати Бергман побудували для нього будинок. А в 1861 р. вони викупили у Енгельгардта землю і будинок. Німецькі переселенці заснували в Солоному цегляно-черепичний завод, кілька харчових та аграрних підприємств. Цікавим є такий факт: коли місцеві православні селяни висловили бажання побудувати церкву, Бергмани, що належали до меннонитів, виділили гроші на будівництво храму, але на шість років закрили всі питні заклади. Під час жовтневого перевороту 1917 року більшовики націоналізували маєток і розстріляли братів Бергманів. На щастя, будинок у вирі подій уцілів і сьогодні радує людей своїм одночасно суворим і привітним фасадом, зберігає історію селища [61].

Могила кошового отамана Івана Сірка – місце поховання кошового отамана Запорозької Січі та Війська Запорозького Низового Івана Сірка, що здобув перемогу у 65 боях і відзначився непереможністю в походах проти

османів і татарів, в селі Капулівка Дніпропетровської області біля якого раніше знаходилася Чортомлицька Січ. (фото 1.3.19).

Фото 1.3.19. Могила кошового отамана Івана Сірка,
Дніпропетровська обл. [60]

І.Д. Сирко – видатна постать в історії українського козацтва, талановитий воєначальник. Кошовий отаман Іван Сірко очолював запорізьких козаків у боротьбі проти турецько-татарської агресії у др. пол. XVII ст. З 1663 по 1680 рр. «з перервами» І. Сірко обирався кошовим отаманом Запорозької Січі 8 разів. Козаки шанували його за мужність, вдачу, за відстоювання політичної самостійності Січі. Найбільших лаврів він здобув у боротьбі з турками і кримськими татарами.

Пагорб Козацької Слави. 3-5 серпня 1990 р. відбулося святкування 500-річчя від дня першої писемної згадки про українських козаків, виникнення запорозького козацтва. Серед багатьох заходів відбулося й освячення хреста на кургані «Пам'яті», який частіше звуть «Пагорбом Козацької Слави».

Криворізький історико-краєзнавчий музей Криворізький – міський музей у Кривому Розі. Заснований в 1960 р. Висвітлює природу місцевого краю, історію Криворіжжя від кам'яної доби до сучасності. Експозиція музею (800 м кв.). Фонди музею складають близько 115 570 предметів музейного значення, серед яких: природні й археологічні колекції, етнографічні та нумізматичні матеріали, твори образотворчого та народно-прикладного мистецтва, фото та документальні джерела з історії Криворіжжя XIX-XX ст.

Музей має філіали: історико-краєзнавчий музей в колишньому с. Веселі Терни. Заснований в 1970 р. Розташований в окремому приміщенні площею 628 кв. м. В експозиції та фондах музею 5000 одиниць музейних предметів, які висвітлюють історію селища з найдавніших часів до сучасності (етнографічні матеріали, фотографічні та документальні джерела); 3D-відеогалерея на Соцмісті [60].

Таким чином, багата культурна спадщина області формує передумови для розвитку екскурсійного, фестивального, етнографічного та інших видів та форм культурно-пізнавального туризму.

У наступному розділі нами буду досліджено сучасний стан та перспективи розвитку туристичної діяльності у Дніпропетровській області.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1 Оцінка туристичної діяльності у Дніпропетровській області

Однією з перспективних галузей економіки сьогодні визнають туризм в усіх його формах і видах. Мультиплікативний ефект туризму полягає в тому, що дохід, отриманий від одного туриста, перевищує приблизно в 1,5-4 рази суму грошових коштів, витрачених останнім у місці перебування на придбання послуг і товарів. Країни, що є знаними світовими туристичними центрами, зосередили свої зусилля на розвитку туризму в рамках державної політики, взявши на себе функції прогнозування, координування і контролю. Визнання туризму одним із пріоритетних напрямів економіки Дніпропетровської області ставить завдання розвитку нових видів туризму через формування конкурентоспроможного на внутрішньому та міжнародному ринках національного і регіональних туристичних продуктів на основі раціонального використання туристичних ресурсів, сприяння розвитку сучасної індустрії туризму [18].

Сучасний ринок туристських послуг Дніпропетровської області формують суб'єкти підприємницької діяльності, тобто організації, що надають туристські послуги населенню. Мережа суб'єктів туристичної діяльності України – юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців – у 2016 р. становила 3506 одиниць, що на 324 одиниці більше, ніж у 2015 р.

За 2013-2015 рр. кількість туристів значно зменшилась. У 2015 р. спостерігається найнижчий рівень відвідування туристами областей, майже в 2 рази менше, ніж у 2013 р., таке зниження туристичного потоку пояснюється загальнооекономічним спадом, політичною нестабільністю та бойовими діями на сході країни.

У структурі мережі за типами суб'єктів туристичної діяльності найбільш численною категорією є турагенти – 90 % від загальної кількості суб'єктів. Туристською діяльністю в регіоні займаються лише 12 туристських операторів, а переважна кількість середніх і малих туристських підприємств працює з ними і більш великими компаніями інших регіонів на агентських угодах. Мережа суб'єктів туристичної діяльності Дніпропетровської області – юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців – у 2017 р. становила 325 од. (у 2016 р. – 322). У її структурі за типами суб'єктів туристичної діяльності найбільш численною категорією є турагенти – 96,3 % від загальної кількості.

У 2019 р. здійснювали туристичну діяльність на території Дніпропетровської області 429 суб'єктів (111 юридичні особи та 318 фізичних осіб-підприємців), послугами яких скористались 154 тис. туристів та екскурсантів, у той час як у 2018 р. працювало 416 суб'єктів туристичної діяльності в області, які надали послуги 116,9 тис. туристів та екскурсантів (табл. 2.1.1).

Таблиця 2.1.1

Показники господарської діяльності суб'єктів туристичної діяльності у
Дніпропетровській області за 2011-2019 рр. [12]

Показники	Роки:								
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Кількість суб'єктів туристичної діяльності, з них:	397	404	487	324	294	322	325	416	429
– кількість туроператорів	27	28	32	21	17	14	12	12	15
– кількість турагентів	362	371	448	296	277	308	313	404	414
– кількість суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність	8	5	7	7	-	-	-	-	-

Продовж. табл. 2.1.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, з них	64462	38417	81249	56803	46121	57770	75526	116981	154215
– обслугованих туроператорами	9158	8944	10993	5612	5158	3786	5125	7459	9451
– обслугованих турагентами	55304	29473	70256	51191	40963	53984	70401	109522	144764

Напрями діяльності туристських підприємств Дніпропетровської області можна класифікувати за наступними ознаками:

- 1) за спеціалізацією:
 - спеціалізовані підприємства, що займаються винятково туристською діяльністю;
 - диверсифіковані, тобто підприємства, що здійснюють туристську діяльність як додаткову до основної діяльності;
 - готелі та інші підприємства, що надають туристські послуги;
- 2) за напрямом туристських потоків: зовнішні; внутрішні; змішані;
- 3) за пакетом наданих послуг зорієнтовані на: відпочинок, розваги; навчання; лікування; дитячий відпочинок [18].

Важливе значення має структура туристичного потоку залежно від виду туристів і мети їх поїздки.

Найбільша кількість туристів відвідує Дніпропетровську область у 2019 р. з метою дозвілля та відпочинку – 95 %. Службові, ділові поїздки та поїздки на навчання здійснюють лише 4 % туристів в області, а з метою лікування – 1 %. Вказані особливості туристичного потоку негативно впливають на розвиток санаторно-курортного напрямку туристичної галузі областей, призводять до деградації і старіння лікувальної інфраструктури. Іноземні туристи Дніпропетровської області займають незначну частку

туристичного потоку: 3 % у 2011 р. та 1,9 % у 2013 р. За 2013–2016 рр. значно зменшилась кількість внутрішніх туристів і екскурсантів: в 4 рази у 2012 р. по відношенню до 2011 р., в 2 рази у 2014 р. та в 3 разів у 2015 р., у 2018 р. показник трохи покращився. Кількість туристів – громадян України, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності протягом 2017 р., становила 75,5 тис. осіб (у 2016 р. – 57,8 тис. осіб). Для переважної більшості туристів (98 %) основною метою подорожі була організація дозвілля та відпочинку. В областях успішно функціонують туристично-інформаційні центри, які володіють всією інформацією щодо наявного туристичного потенціалу (табл. 2.1.2).

Таблиця 2.1.2

Показники розподілу туристів, обслугованих туристичними організаціями, за метою поїздки та видами туризму у Дніпропетровській області за 2011-2019 рр. [12]

Роки	Обслуговувано туристів, усього	За метою поїздки						
		службова, ділова, навчання	дозвілля, відпочинок,	лікування	спортивний туризм	спеціалізований туризм	інші	З них діти віком 0-17 років
2011	64462	536	59078	2949	854	301	744	7780
2012	38417	336	36042	1947	14	68	10	3703
2013	81249	841	77618	1744	1044	1	1	10936
2014	56803	172	54989	1399	243	-	-	5128
2015	46121	335	44410	1242	134	-	-	7119
2016	57770	280	56238	1112	136	4	-	9396
2017	75526	361	74031	1047	87	-	-	14581
2018	116981	400	115406	994	165	16	-	20763
2019	154215	6044	146563	1348	242	18	-	28581

Попит на виїзний туризм має тенденцію до зростання, водночас суттєво скоротився попит на внутрішній туризм, але це, насамперед, пояснюється можливістю в сучасних інформаційних умовах самостійно організувати подорож теренами України (рис. 2.1.1).

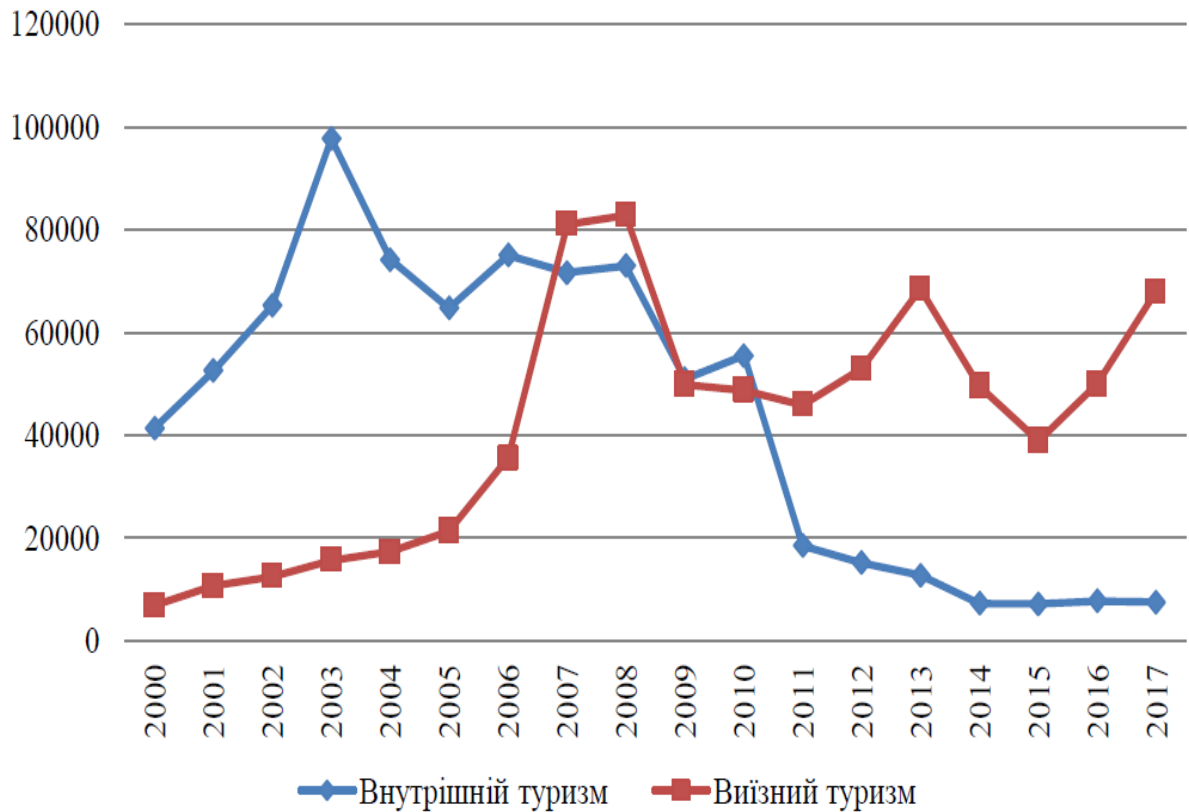

Рис.2.1.1 Динаміка туристичних потоків Дніпропетровської області у 2000-2017 рр. [18]

Недосконалість системи туристичної статистики України, відсутність сателітних рахунків і приховування підприємствами реальних даних не дозволяють точно оцінити туристичний потік до м. Дніпра. Нині статистичне спостереження в туризмі ведеться на основі даних статистичної звітності туристичних підприємств і закладів короткострокового розміщення (ЗКР).

За даними Головного управління статистики в Дніпропетровській області чисельність внутрішніх туристів, що були обслуговані туристичними підприємствами, є доволі низькою та нестабільною [18].

Структура внутрішніх відвідувань м. Дніпра наведено на рис. 2.1.2.

Як свідчать дані рис. 2.1.2 до переважають відвідувачі міста з таких регіонів: Запорізька обл., Київська обл., Харківська обл. та м. Київ.

Щодо країн, звідки приїждять відвідувачі до м. Дніпра, то тут левову частку займає РФ (26 %), потім США (8 %), Німеччина (6 %), Ізраїль (5 %).

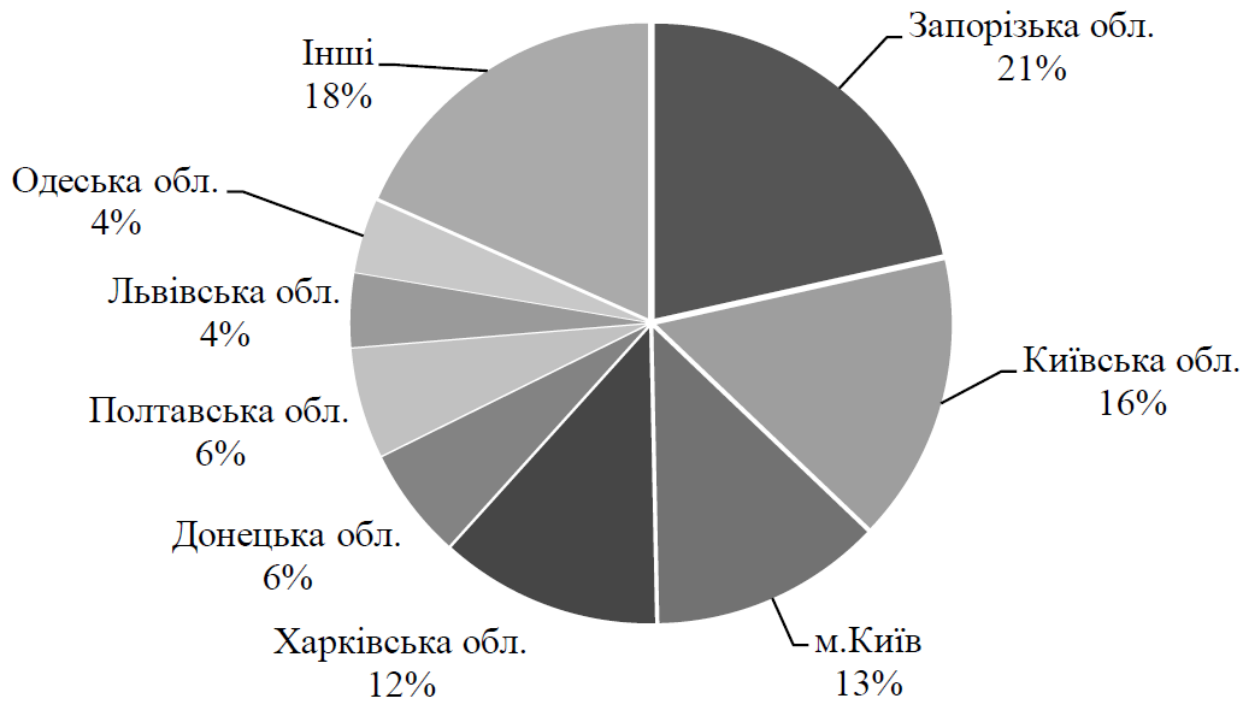

Рис. 2.1.2 Структура внутрішніх прибуттів м. Дніпра у 2017 р. в регіональному розрізі, % [18]

У таблиці 2.1.3 наведено основні показники діяльності туристичної галузі Дніпропетровській області за 2011-2019 рр.

Таблиця 2.1.3

Показники діяльності туристичної галузі Дніпропетровської області за 2011-2019 рр. [12]

Показ- ники	Роки									2019 р. у % до							
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Кількість обслугованих туристів, тис. осіб	64462	38417	81249	56803	46121	57770	75526	116981	15421	58,2	75,1	47,3	63,2	70,1	62,5	51	24,1

Продовж. табл. 2.1.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Вартість реалізованих туристичних путівок, тис. грн	Витрати сторонніх організацій, тис. грн	Дохід від надання туристичних послуг, тис. грн															
306167,9	17487,9	40098,5															
394846,5	8868,6	42731,5															
502196,1	5497,3	46083,8															
490462,7	4215,1	37896,1															
592512,8	9986,1	42171,7															
779939,8	10203,4	48913,2															
1088083,3	8195,2	66271															
1742053,1	23100,5	99660,1															
2159916,7	26171,5	119900,8															
85,8	33,2	66,5															
81,7	66,1	64,4															
76,7	79	61,6															
77,3	83,9	68,4															
72,6	61,8	64,8															
63,9	61	59,2															
49,6	68,7	44,7															
19,3	11,7	16,9															

Як свідчать дані табл. 2.1.3 вартість реалізованих туристичних путівок у 2019 р. становила 2159916,7 тис. грн, , що на 19,3 % більше ніж у 2018 р. та на 49,6 % більше ніж у 2017 р. Найбільший дохід від надання туристичних послуг підприємствами туристичної галузі регіону було отримано у 2019 р. – 119900,8 тис. грн, що на 16,9 % більше ніж у 2018 р. та на 44,7 % більше ніж у 2017 р. Найбільші витрати на послуги сторонніх організацій, що використовуються при виробництві туристичного продукту склали 26171,5 тис. грн у 2019 р., що на 11,7 % більше ніж у 2018 р. та на 68,7 % більше ніж у 2017 р.

У табл. 2.1.4 наведено показники кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів у Дніпропетровській області за 2011-2017 рр.

Таблиця 2.1.4

Показники кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів у
Дніпропетровській області за 2011-2017 рр. [12]

Роки	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-Профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них ліжок, тис.
2011	17	2,0	28	2,6	3	0,8	83	12,4
2012	17	2,3	21	2,2	33	0,8	89	12,4
2013	18	2,6	18	1,9	4	0,9	87	12,1
2014	18	2,6	17	1,9	2	0,8	82	12,5
2015	17	2,4	15	1,9	2	0,8	80	12,3
2016	16	1,8	13	1,8	2	0,8	85	12,0
2017	16	1,9	12	1,6	2	0,8	78	10,8

Як свідчать дані табл. 2.1.4 у 2017 р. мережа санаторно-курортних та оздоровчих закладів в області нараховує 108 об'єктів, з яких санаторії та пансіонати з лікуванням та санаторії-профілакторії (10 %) – 28, бази та інші заклади відпочинку (88 %) – 78, будинки і пансіонати відпочинку (2 %) – 2.

У таблиці 2.1.5 наведено показники кількості колективних засобів розміщення у Дніпропетровської області за 2011-2019 рр.

Проаналізувавши кількість колективних у табл. 2.1.5 засобів розміщення в області спостерігаємо зменшення колективних засобів розміщення щорічно. Найбільшу кількість осіб було розміщено у спеціалізованих засобах у 2013 р. – 557428 осіб. В області у 2018-2019 рр. відбулось значне зменшення кількості колективних засобів розміщення (майже в 2,5 рази) відносно 2017 р. Кількість місць протягом аналізованого періоду зменшувалась щорічно, в 2018 р. зменшилось на 10968 од. порівняно з 2017 р., в 2019 р. збільшилась кількість колективних засобів розміщення на 9 од. порівняно з 2018 р. Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщення зменшилось на 38950 осіб у 2018 р. порівняно з 2017 р. та на 6613 у 2019 р. порівняно з 2018 р.

Таблиця 2.1.5

Показники кількості колективних засобів розміщення у
Дніпропетровській області за 2011-2019 рр. [12]

Роки	Кількість колективних засобів розміщення, од			Кількість місць, од			Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування, осіб		
	Усього, у тому числі	готелів та аналогічних засобів	спеціалізованих засобів розміщення	Усього, у тому числі	готелів та аналогічних засобів	спеціалізованих засобів розміщення	Усього, у тому числі	готелів та аналогічних засобів	спеціалізованих засобів розміщення
2011	275	141	134	26191	8225	17966	332716	195631	137085
2012	260	130	130	25743	8018	17725	418689	218760	199929
2013	262	135	127	25828	8274	17554	557428	356401	201027
2014	265	146	119	26148	8341	17807	439650	205234	234416
2015	253	139	114	25484	8096	17388	418265	211345	206920
2016	254	138	116	24156	7740	16416	446745	238453	208292
2017	228	120	108	22794	7758	15036	422857	214379	208478
2018	93	62	31	11826	3784	8042	383907	181115	202792
2019	106	59	47	13070	4464	8606	377294	181161	196133

Отже, з огляду на ці тенденції, формування конкурентного середовища міста та області повинне здійснюватися за допомогою сегментації споживачів і на її основі визначення спеціалізації туристських підприємств. Таким чином, кожне підприємство буде мати можливість вибору будь-якого сегмента для концентрації своєї діяльності переважно на цьому сегменті. Усе це буде сприяти тому, що туристські підприємства не будуть відчувати конкурентного тиску в своєму основному сегменті, на який вони орієнтовані. Заходи такого характеру підвищують віддачу від реклами і засобів просування пакета туристських послуг на свій сегмент ринку.

2.2 Оцінка туристичного потенціалу Дніпропетровської області

Туристичний потенціал є сукупністю туристичних ресурсів та туристичних можливостей певної території, які органи державного управління використовують і можуть в перспективі використати для консолідації суспільства на державному, регіональному та місцевому рівнях.

За допомогою туристичного потенціалу можна сформувати сукупність конкурентних переваг тієї чи іншої території (країни, регіону чи окремого населеного пункту), яка завдяки ефективним і чітким рішенням та механізмам державного управління має здатність обслуговувати цільові туристичні ринки, відповідаючи попиту на туристичні послуги та туристичній пропозиції як основним важелям світового та національного туристичних ринків.

Туристичний потенціал є унікальною особливістю України, яку можна використовувати для покращення соціально-економічного становища місцевого населення та країни загалом за рахунок надходжень від прибутків туристичної галузі до державного та місцевих бюджетів, а також для консолідації населення за допомогою туристичної кооперації між різними областями України та створення позитивного туристичного іміджу країни, що є, у свою чергу, об'єктом дослідження та впливу з боку державного управління.

Туристичний потенціал є національним багатством України, тому його потрібно оптимально ефективно використовувати та зберігати, приймаючи відповідні державно-управлінські рішення щодо подальшого розвитку та правильної організації його формування на території України загалом та в кожній області зокрема. Незважаючи на потужний туристичний потенціал України, він використовується недостатньо і потребує створення з боку державного управління сприятливих умов для процесу формування туристичного потенціалу як чинника консолідації суспільства [25].

Дослідниками [58] була розроблена методика підтримки

функціонування системи управління туризмом туристичних територій на основі використання положень рекреаційно-географічного, програмно-цільового, маркетингово-аналітичного та об'єктно-програмного підходів.

Рекреаційно-географічний підхід ґрунтується на характеристиці природно-ландшафтних та культурно-історичних туристичних ресурсів, наявних туристичних маршрутів і спеціалізації туристичної галузі. В рамках рекреаційно-географічного підходу система управління туризмом спирається на комплексну економіко-екологічну оцінку та рекреаційне районування території. Оцінка наявних туристично-рекреаційних ресурсів дає можливість визначити рекреаційний потенціал туристичної території, потім формується єдиний кадастр туристичних ресурсів, який у подальшому доповнюється і змінюється за допомогою системи моніторингу туристичних ресурсів та нанесенням на карту туристичних територій.

Маркетингово-аналітичний підхід передбачає спрямоване використання туристичного маркетингу для створення або підтримки іміджу туристичної території.

Загальна концепція управління туризмом визначається на основі комплексного маркетингового дослідження, що виконується в декілька етапів:

- встановлення величини та аналіз характеристик туристичних потоків на території;
- визначення вимог туристів та їх сегментування;
- дослідження пропозиції щодо туристичної території і виділення пріоритетних напрямів діяльності з розвитку туризму;
- внесення пропозицій щодо розвитку туризму території згідно з методичними рекомендаціями;
- оцінка ефективності та наслідків реалізації рекомендацій.

Об'єктно-програмний підхід ґрунтується на розгляді, як об'єкта управління, всієї туристичної території з основними управлінськими ланками:

- основні та оборотні фонди (земля, корисні копалини, будівлі,

мінеральні джерела);

- люди (штат туристичних фірм);
- конструкції (елементи турів);
- технології (процеси здійснення турів);
- ринок (виробники і споживачі туристичних послуг, посередники, конкуренти);
- фінанси (вкладення з бюджету, прибуток від діяльності туристичних фірм, податки, інвестиції, відрахування в обов'язкові фонди).

На основі вищенаведених ланок управління можна сформувати програму розвитку туризму, яка буде включати чотири основні розділи: загальні положення, основну частину, соціальний розвиток сфери туризму і автоматизований інформаційний банк даних з розвитку туризму.

Програмно-цільовий підхід передбачає не тільки забезпечення сталого розвитку туристичної галузі, а й одночасний соціально-економічний розвиток усієї області в цілому. Плани, програми і цілі управління туризмом пов'язуються із загальними стратегічними планами і цілями розвитку Дніпропетровської області. При цьому туризм розглядається як частина соціально-економічної системи, а процеси управління ним узгоджуються з процесами стратегічного управління областю [54].

При побудові системи управління туристичними територіями найбільш доцільно, на нашу думку, буде використовувати окремі елементи перерахованих вище підходів у рамках комплексного підходу, який буде включати в себе обов'язкові блоки (рис. 2.2.1).

1. Перший блок – оцінка загального туристично-рекреаційного потенціалу на основі визначення субпотенціалів туристичних територій, основними з яких будуть виступати такі потенціали:

- екологічний (стан лісових та земельних ресурсів, атмосферного повітря, підземних і поверхневих водних ресурсів);
- природний (якісні і кількісні характеристики рельєфу, водних

Рис. 2.2.1 Модель комплексного підходу до побудови системи управління туризмом на туристичних територіях [58]

ресурсів, ресурсів тваринного і рослинного світу, природних територій, що охороняються, лікувальних природних ресурсів);

- культурний (стан історико-культурних і соціально-культурних об'єктів);
- інфраструктурний (стан інфраструктури зв'язку та транспорту, засобів розміщення, безпеки, туроператорів і турагентів, підприємств торгівлі, сфер громадського харчування і послуг).

Оцінюючи кожний із субпотенціалів для різних туристичних територій, формують підсумкову оцінну матрицю, яка дає можливість визначити найбільш перспективні для розвитку туризму території і на цій основі побудувати необхідні управлінські дії.

2. Другий блок – це маркетинговий аналіз туристичних територій з метою виявлення перспективних напрямів туризму, величини і спрямованості туристичних потоків і характеристик потенційних туристів, що містить у собі

такі дії:

- виявлення тенденцій туристичних в'їздів і аналіз характеристик туристів, які відвідують туристичну територію, для оцінки затребуваності наявної туристичної пропозиції, визначення істотних факторів, які впливають на величину туристичного потоку;
- загальний аналіз туристичних потоків в області при встановленні за ознаками цільових груп туристів і визначення переваг туристів щодо туристичної території та інфраструктури;
- групування туристів за критеріями для більш точного обліку їх пропозиції при створенні нового туристичного продукту території;
- дослідження історико-культурних і природних пам'яток, які становлять інтерес для туристів, стан екології, комплексний опис організацій сфери туризму;
- розробка напрямів розвитку туризму і рекомендацій з управління туризмом на території, а також визначення перспективних маркетингових програм;
- оцінка соціальних і економічних наслідків реалізації заходів з розвитку туризму.

3. Третій блок – це розробка планів і програм розвитку туризму на туристичних територіях з певними заходами у сфері туризму, які узгоджені за фінансуванням, термінами і виконавцями, він включає таке:

- встановлення стратегічних цілей розвитку туризму (виходячи із стратегічних цілей соціально-економічного розвитку всієї Дніпропетровської області);
- формування критеріїв оцінки ступеня їх результативності, а також системний аналіз стану туризму, визначення проблем і тенденцій його розвитку, вивчення сегментів туристичного ринку, потреб туристів і їх можливостей;
- розробка програм і планів розвитку туризму і загального соціально-

економічного розвитку області, що узгоджені між собою;

- обґрунтування ресурсного забезпечення програм розвитку туризму;
- декомпозиція планів до рівня заданих заходів.

4. Четвертий блок – це формування інформаційної бази даних туристичних пам'яток на туристичних територіях, об'єктів туристичної інфраструктури та туристичних маршрутів, що включає:

- загальну площу території, об'єкти, які є привабливими для туризму, їх вид власності;
- номенклатуру запропонованих турів, туристичних послуг та їх обсяг у кількісному вимірі;
- основні фонди (храми, історичні пам'ятники тощо), які є привабливими для туризму та подальшого його розвитку;
- оборотні фонди (клієнти, лісові та водні ресурси, сировина, матеріали);
- склад населення області (з метою створення робочих місць і визначення потенціалу працівників туристичних фірм);
- загальні види та елементи турів – туристичні фірми, трансфер, об'єкти харчування, готелі, ресторани, процедури здійснення туристичних послуг;
- стан ринку туристичних послуг (виробники, споживачі, конкуренти, посередники, кон'юнктура) і напрями його розвитку;
- стан фінансів (бюджету регіону, капітальних вкладень у розвиток туризму, прибутків від туризму, податків, відрахувань, заробітної плати);
- нормативно-довідкові дані: Держстандарти, норми і нормативи, класифікатори, довідники, законодавчі акти [58].

У таблиці 2.1.1 наведено показники кількісної оцінки сукупного туристичного потенціалу Дніпропетровської області.

До наведеного у табл. 2.2.1, варто додати, що потенціал туристичної галузі Дніпропетровщини представлений закладами та підприємствами з організації надання туристичних послуг.

Таблиця 2.2.1

Показники кількісної оцінки сукупного туристичного потенціалу
Дніпропетровської області [58]

№ з/п	Складові субпотенціалу	Кількісні та якісні показники об'єктів
Історико-культурний потенціал		
1	Пам'ятники історії, культури та архітектури обласного та місцевого значення	Понад 750
2	Історично населені місця загальноукраїнського та місцевого значення	8
3	Театри / музеї	13 / понад 100
4	Народні промисли і ремесла	Понад 100
Туристично-ресурсний потенціал		
1	Озера і ставки	Приблизно 200
2	Річки і струмки	Понад 1000
3	Пам'ятники природної спадщини (заказники / заповідники / природні парки)	Приблизно 200
4	Родовища природних мінеральних вод / лікувальних грязей	15/4
Потенціал потреб туристів		
1	Засоби розміщення (кількість номерів)	Понад 10000
2	Організації санаторно-курортного профілю	Близько 30
3	Транспортна інфраструктура, у т. ч.: міжнародний аеропорт залізничні вокзали у м. Дніпро автовокзал у м. Дніпро	1 2 1
4	Туристичні фірми (на 100 тис. населення)	Понад 8
5	Підприємства громадського харчування	Приблизно 2000

В області пріоритетними видами туристичної галузі є: сільський, промисловий, історичний, культурно-пізнавальний, екологічний (зелений), спортивний, подієвий, релігійний, лікувально-оздоровчий, навчальний, природничий, етнографічний, урбаністичний, космічний, патріотичний тощо.

1. У Дніпропетровській області має великий потенціал розвитку парковий туризм, в області створено тематичні та розважальні парки, які користуються популярністю та інтенсивністю відвідування. В області популярні для туристів парк ім. Лазаря Глоби – колишній ім. Чкалова (м. Дніпропетровськ) та парк ім. Газети «Правда» (м. Кривий Ріг), парк

«Тернівська» (м. Кривий Ріг), Парк культури та відпочинку (м. Дніпродзержинськ), парк Металургів (м. Нікополь), парк 1 Травня (м. Павлоград), Дитячий парк (м. Павлоград), парк ім. Сучкова (м. Новомосковськ), парк Слави (м. Синельникове) та центральний парк м. Дніпро є парк ім. Т.Г. Шевченка.

2. Паломницький та етнічний туризм Дніпропетровської області орієнтований на відвідування унікальних храмів та свят національних громад (храм Вірменської апостольської церкви м. Дніпро), кілька православних храмів, римо-католицький костел, синагога з потужним Музеєм Голокосту; будівля стародавньої мечеті.

3. Лікувально-оздоровчий туризм. У межах області розвідані та використовуються мінеральні води, а саме регіональний ландшафтний парк місцевого значення «Самарські плавні» та ботанічна пам'ятка «Орлівщанські будові насадження», де можна підлікуватись. На території санаторія «Курорт Орловщини» наявна свердловина з мінеральною водою «Новомосковська» з холодною хлоридо-натрієвою водою.

4. Пізнавальний туризм Дніпропетровщини. В області наявні природні рекреаційні ресурси, 105 природно-заповідних територій і об'єктів, 54 пам'ятки природи, 3 заповідні урочища (Плавні Самари, Мавринський майдан, Токівський (Шолоховський) водоспад, Солоний лиман, Водоспад «Білі камені, Балка Сажевка, Старокодацький гранітний кар'єр тощо).

5. Сільський (зелений) туризм Дніпропетровської області налічує близько 40 садиб. Однією з найперспективніших садиб є «Стара хата», яка розташована у селищі Рудька Царичанського району. Садиба «Козацька скарбниця» поєднує зелений, промисловий та подієвий туризм. В Дніпропетровській області працюють 7 садиб у Петриківському районі, 4 садиби в Павлоградському, 3 садиби в Царичанському, 2 садиби в Нікопольському. Очікується відкриття садиб у Покровському і Васильківському районах.

6. Індустріальний (промисловий) туризм. У Кривому Розі розроблено 80 індустріальних маршрутів для відвідування гірничо-видобувних підприємств та металургійний комбінат «Арселор Міталл Кривий Ріг», два кар'єри – Південного та Інгулецького комбінатів та скансен гірничої техніки Північного комбінату. У місті Дніпро користуються популярністю екскурсії на завод ПАТ «ІНТЕРПАЙП НТЗ», в аерокосмічний музей Південного машинобудівного заводу, на кондитерську фабрику «АВК», на Криворізький ГОК, в Саксаганський дереваційний тоннель, в шахту Криворізького залізничного комбінату.

7. Перспективним напрямом розвитку туристичної галузі в Дніпропетровській області є історичний туризм, який цікавий безліччю цікавих історичних місць, таких як Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д.І. Яворницького, Палац графа Потьомкіна, пам'ятник першому почесному громадянину Катеринослава О. Полю, пам'ятник князя Святослава Ігоровича, Богородицька фортеця, та багато історичних пам'яток та об'єктів, які можуть бути туристичним і просвітницьким центром Дніпропетровщини.

Одним з видів сучасного туризму є темний туризм, який полягає у відвідуванні місць, пов'язаних із смертю, стражданнями, руйнуванням тощо (покинута лікарня на вул. Короленка в Дніпрі, будинок № 13 на вулиці Дзержинського м. Дніпро, кладовища тощо) [59].

Пропозиції щодо застосування комплексного підходу до управління туризмом на туристичних територіях у Дніпропетровській області передбачають прийняття рішень з таких основних напрямів (табл. 2.2.2).

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що Дніпропетровський регіон має великий потенціал та перспективи в майбутньому в сфері туризму, тому в регіоні плануються заходи, які розроблені спеціально для розвитку туристичної індустрії:

- розвиток міжнародного співробітництва у сфері туризму і курортів,

Таблиця 2.2.2

Критерії оцінки результативності рекомендацій щодо вдосконалення
системи управління туризмом на туристичних територіях у
Дніпропетровській області [58]

Напрямок удосконалення системи управління туризмом туристичних територій	Найменування критерію оцінки результативності
Розробка і впровадження інформаційно-туристичного порталу Дніпропетровської області в мережі Інтернет	1. Загальна кількість відвідувачів і число повторних відвідувань порталу протягом певного періоду часу 2. Збільшення в'їзного потоку туристів 3. Підвищення популярності Дніпропетровської області як туристичної території 4. Зміцнення конкурентоспроможності туристичного продукту області 5. Розвиток інтересу до подорожей областю у місцевих жителів
Реалізація програми розвитку туризму туристичних територій	1. Приріст податкових доходів 2. Зростання інвестиційного доходу 3. Зниження ресурсних витрат
Досягнення показників виконання робіт у рамках програми	1. Створення і функціонування територіальної організації з розвитку туризму 2. Підвищення ступеня задоволеності потреб туристів 3. Збільшення обсягу наданих туристичних послуг 4. Підвищення прибутковості діяльності туристичних підприємств 5. Підвищення рівномірності використання об'єктів туристичної інфраструктури

формування позитивного туристичного й санаторно-курортного іміджу Дніпропетровської області;

- створення кадастру природних територій та ресурсів туризму, проведення їх економічної оцінки, опису та класифікації;
- розроблення регіональної програми розвитку сільського та «зеленого» туризму;
- забезпечення підготовки інвестиційних паспортів рекреаційних об'єктів області, привабливих для іноземних і вітчизняних інвесторів;

- упровадження моніторингу курортно-оздоровчих і рекреаційних територій та природних лікувальних ресурсів;
- розроблення мап, схем, буклетів, туристичних довідників, створення єдиної інформаційної системи з повним банком даних санаторно-курортних, рекреаційних, туристичних послуг області;
- створення навчального центру та позашкільних гуртків для розвитку активного етнографічного туризму.

2.3 Розробка сільського туру по Дніпропетровській області

Сільський туризм акумулює різні види ресурсів, які роблять його унікальним: віддаленість від міських територій та низька щільність населення, місця спадщини, широкий спектр визначних пам'яток, автентична культура, соціально альтернативний спосіб життя та ведення господарства місцевими мешканцями, мальовничі ландшафти та непорушена природа. Завдяки такому поєднанню ресурсів сільський туризм створює можливості для активної рекреаційної діяльності туриста (кінний та велосипедний туризм, сплав річками, рибальство, мисливство, фотополювання), активної господарської діяльності місцевих мешканців (догляд за рослинами й тваринами), надання й споживання етнокультурних й гастрономічних послуг, екскурсійно-пізнавальної діяльності (споглядання пам'яток, ландшафтів, знайомство з особливостями дестинації) [19].

Головним суб'єктом в забезпеченні функціонування відзначених видів туризму, в організації відпочинку на селі виступає сільська родина, яка знайомить туриста з сільською місцевістю, забезпечує послуги розміщення і харчування у сільському будинку (садибі). Згідно з ДСТУ 4527: 2006 «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення» Сільський будинок – це приватний будинок на території ОСГ, де можуть надаватися послуги з

харчування або умови для самостійного готування їжі переважно із продуктів таких господарств [16]. Такий будинок містить кімнати, пристосовані для проживання туристів, і належить на правах приватної власності фізичній особі або членам її сім'ї, які займаються веденням особистого селянського господарства. Для створення комфортного проживання у будинку важливим є функціональний розподіл його приміщень: для сну, відпочинку і розваг, приготування і прийняття їжі, вітальня [47].

За запитами в Google на території Дніпропетровської області більше 30 сільських господарств пропонують послуги сільського туризму, при цьому зареєстровані з них тільки 13. Інші або не мають уявлення про необхідність державної реєстрації, або не розглядають надання своїх послуг як підприємницьку діяльність. Станом на 1 січня 2020 р. частка сільського населення Дніпропетровської області становила 16 %, що свідчить про високу концентрацію міського населення і наявність потенційного контингенту «сільських» туристів.

Проаналізувавши проєкт Стратегії розвитку Дніпропетровської області до 2027 р. можна зазначити, що туризм не розглядається одним із пріоритетів регіону. Наявні можливості для розвитку сільського туризму в регіоні можуть бути реалізовані в контексті розвитку інфраструктури, агросектору, хоча сільське господарство, нераціональність використання природних ресурсів, відсутність інвестицій, низька обізнаність і зацікавленість місцевого населення розвивати внутрішній туризм визначені слабкостями області [51].

Отже, недосконалість нормативно-правового регулювання, слабка державна підтримка сільського туризму, відсутність стратегічного бачення розвитку туризму в індикативних планах розвитку Дніпропетровської області вимагають від ОТГ об'єднання власних сил задля реалізації потенціалу з сільського туризму й отримання додаткових можливостей для його активізації. Слід зазначити, що після впровадження в Україні адміністративно-територіальної реформи в 2020 році Дніпропетровська область складається з

7 районів, в яких розташовані 62 ОТГ, 46 селищ міського типу та 1436 сільських населених пунктів [15]. Кожний район Дніпропетровської області має що запропонувати як українському, так і іноземному туристу (табл. 2.3.1), проте реалізація можливостей розвитку сільського туризму вимагає дієвих організаційних механізмів, спрямованих на об'єднання зусиль громад. Прикладом такої співпраці може стати кластер сільського туризму, сформований на засадах державно-приватного партнерства. Як свідчить іноземний і вітчизняний досвід, ця форма інтеграції є доволі ефективною і набула популярності в туризмі [46].

Таблиця 2.3.1

Потенціал районів Дніпропетровської області в розвитку
сільського туризму [19]

Район	Можливості для розвитку сільського туризму
1	2
Дніпровський	Мальовничі краєвиди, екологічно-чиста територія, р. Оріль, 375 скіфських курганів і козацьких могил, козацький зимівник «Хутір Галушківка», етнохутір «Козацька Січ», музей-садиба «Миколин хутір», агросадиба «Благодатне», що має маркування «Зелена садиба», равликова ферма, яблуневі сади, кінний завод, пташина ферма, Петриківський розпис, який увійшов до репрезентаційного списку Нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО, щорічний етнофестиваль «Петриківський дивоцвіт», гора Калитва (так звані «Дніпровські Карпати»), садиба Миколи Тягниридна, джерела мінеральної води.
Кам'янський	Перша агросадиба в Україні, штучні водоймища, які використовують для зрошення полів та розведення риби, площею 3,4 тис. га та лісові насадження площею 3 тис. га.
Криворізький	Місце розташування зимівника і пасіки легендарного кошового отамана Івана Сірка; степи, Токівський водоспад, «мертве» озеро, розташоване серед кам'яного півострова.
Нікопольський	Місце розташування п'яти запорізьких січей з восьми наявних; тут Богдан Хмельницький тут був проголошений Гетьманом; відомий козак Іван Сірко жив тут останні роки свого життя і похований на території району; скіфські кургани і майдани.
Новомосковський	Екотабір для дітей «BERRYLAND», що розташований поряд з полуничними полями, Троїцький собор, природні локації: річка, ліси.
Павлоградський	«Місце сили» – археологічна пам'ятка під назвою Мавринський майдан, який порівнюють із відомим Стоунхенджем.

Продовж. табл. 2.3.1

1	2
Синельниківський	Муравський шлях – природний маршрут міграції тварин; Дібрівський ліс – повноцінна територія сільського туризму зі спеціально прокладеними маршрутами; кінна база, сімейні молочні ферми, міні-готелі при фермах; приміщення першої комуни в Україні; щорічний традиційний фестиваль народної творчості «Степова перлина»; садиба «Перлина степу», база відпочинку та рибальський клуб «Цвіт». 147 пам'яток, що входять до складу комплексів (ансамблів), які перебувають на державному обліку; міжнародні фестивалі та конкурси з рибальства.

Ми пропонуємо одноденний сільський тур на Дніпропетровщину
«Святкова коляда в Петриківці»

1. Коротка характеристика туру

Тривалість: 1 день.

Група: 15 осіб.

Вік від: 7+

Програма туру:

1. Виїзд з м. Дніпро о 8:30.

2. 9:30-10:30 – екскурсія музеєм Петриківським музеєм етнографії, побуту та народно-прикладного мистецтва;

3. 10:30-11:00 – вільний час в музеї на покупку сувенірів;

4. 11:00-12:00 – майстер-клас у Центрі народного мистецтва «Петриківка».

Музей має експозиційні зали: «Історія, розвиток та сучасність петриківського розпису»; «Хата селянина»; «Вітальна зала»; постійнодіюча «виставкова зала». Діючі виставки «Традиційна лялька – посланниця мудрих предків», «Нетрадиційний вид мистецтва – ізонитка (нитяна графіка)», «Петриківський орнамент в пластилінографії». Колекції музею: археологічна, етнографічна, нумізматики, кераміка і фарфор, книжково-архівне зібрання;

Історія Петриківки давня, багата подіями та іменами видатних людей. Виникнення селища пов'язане з історією Нової Січі – колись тут знаходилась

Протовчанська паланка, козацькі зимівки, хутори. Легенди пов'язують виникнення Петриківки й назву з іменем останнього гетьмана Січі Петра Калнишевського.

Перші достовірні відомості про селище зустрічаються в документах 1772 р.у. Вже в ці часи Петриківка була важливим торговельним центром Протовчанської паланки, тричі на рік тут вирували ярмарки. 1842 р. населення Петриківки вже налічувало 8082 осіб. Дуже розвинені тут були кустарні промисли, в т.ч. килимарство, вироблення полотна і, звичайно ж, художній розпис.

Село, що вільно розкинулось посеред степів, було «казенною державною слободою» і тому не знало найважчого гніту кріпацтва. Вічно живий дух непокори, горде усвідомлення своєї незалежності, особиста гідність – головні риси характеру петриківців, – формують особливий тип людини-творця, здатної не лише бачити й цінувати красу своєї землі, а й виражати її в особливій ліричності пісенних мелодій, у підкресленій вишуканості візерунків вишивок, у витонченій багатобарвності декоративного розпису.

Земля петриківська зростила не одне покоління майстрів народної творчості. Здавна славились по всьому Придніпров'ю петриківські ярмарки, куди з'їжджалися селяни, щоб придбати розмальований дерев'яний та керамічний посуд, бандури та прядки, скрині й скарбнички, вишиті скатертини та рушники із соковитим за колоритом квіtkово-рослинним орнаментом. Особливо цінувалися вироби місцевих «малювальниць» – майстринь із розпису хат та їх внутрішнього оздоблення. Швидкі, вмілі руки чарівниць творили дива, перетворюючи бідну селянську оселю на гарне помешкання, що вабить око.

Петриківку можна назвати селищем художників, малюють тут усі. Малюють по дереву, розмальовують стіни, печі, меблі, посуд. Злітають з лакованих тарелей і ваз казкові жар-птиці, досягає червона калина, розквітає

купальським цвітом буйна папороть. А творять усі ці дива жителі Петриківки.

Широке застосування в розпису мають мотиви садових (жоржини, айстри, тюльпани, троянди) і лугових (ромашки, волошки) квітів та ягід калини, полуниці і винограду. Характерним для орнаменту є також зображення акантового листу, що його звуть «папороттю», бутонів та перистого ажурного листя. Інколи квіти та ягоди поєднуються з птахами, рідше зустрічаються зображення тварин і людини. Поступово складений колорит Петриківки являє собою поєднання трьох основних кольорів: жовтого, червоного та синього, звичайно на білому чи чорному тлі.

У палітрі митців розпису криється глибока символіка, в якій закодована колористична природа сонячного саява. Цікава також символіка мотивів Петриківки. Наприклад, квітка – вершина краси природи, її апогей, символ краси рідного краю; калина й мальва – символ дівочої краси; дуб – символ сонця; зозуля – символ таємниці вічного руху часу; півень – пробудження, відродження... В цьому мистецтві відображується своєрідність фольклорного поетичного бачення природи, глибина епічного народного мислення. Вдивіться у барвистий малюнок петриківського орнаменту – й на вас буквально пахне ароматом трав, ягід і квітів привільних дніпровських степів.

За думкою дослідників, петриківський розпис бере свій початок від тих традицій орнаментики, яка широко використовувалася у побуті українців ще за язичеських часів [36].

5. 12:00-13:30 – екскурсія на Петриківський племінний кінний завод (Дніпропетровська обл., Петриківський р-н, с. Сотницьке, вул. Лозова, 30).

Але Петриківка відома в Європі не лише мистецтвом – у селищі знаходиться Петриківський кінний завод, який вирощує скакунів для замовників із заходу. Успіху заводу не малою мірою сприяло кохання господаря заводу до своєї справи, яке помітне відразу після приїзду на кінний завод, який було створено в 2003 р. з метою вирощування, підготовка і продаж коней для олімпійських видів кінного спорту.

Тому наша екскурсія до Петриківки продовжиться відвідуванням кінного заводу європейського рівня, де побачимо як організована робота «підприємства», дізнаємося багато цікавого про коней та їх нелегкий шлях від лоша до призера міжнародних конкурсів, а також власноруч (або за допомогою інструктора) осідлаємо деяких рисаків.

6. 13:30-14:00 – Переїзд до Козацький етно-хутіру «Галушківка» (Дніпропетровська обл., Петриківський р-н., вул. Петровського 26, с. Гречено).

7. 14:00-15:00 – Комплексний обід на Козацькому етно-хутірі «Галушківка».

8. 15:00-20:00 – «Петриківські вечорниці» / Гуляння на хуторі;

Як козаки святкували Різдво? Ми їдемо до Петриківки, щоб знайти відповідь на це питання! На вас чекає екскурсія на етно-хуторі «Галушківка», веселі конкурси від козаків для дітей і дорослих. І, звичайно ж, прекрасний відпочинок і чудовий настрій! За кілометр від хутора нас зустрінуть козаки на конях, у дворі господарі зустрінуть з хлібом-сіллю, познайомлять з українськими народними традиціями. Святвечір – це справжнє родинне свято з дотриманням всіх звичаїв та традицій наших предків, святковий стіл, дідух, дівочі ворожіння, парубоцькі забави, та гуляння. З появою першої Різдвяної зірки, Господар та Господиня гостинно запрошують Всіх на Різдвяну вечерю. На Вас чекає дванадцять традиційних страв. Колядки та вертепи, безпосередніми учасниками якого звичайно будете і Ви, створюють справжню атмосферу свята, та відтворюють усю загадковість, красу, таємничість Різдвяної ночі. Виступ народного ансамблю, різноманітні ігри та конкурси... Це тільки невелика частина того, що буде відбуватися на етно-хуторі 7 січня.

9. 20:00-21:00 – повернення до м. Дніпро.

Калькуляція туру (табл. 2.3.1).

Згідно даних табл. 2.3.1 ціна путівки на 1 особу – 740 грн. В програму включено: екскурсійне обслуговування по всьому маршруту; проїзд у комфортабельному автобусі; страхування на час подорожі, вхідні квитки.

Калькуляція туру «Святкова коляда в Петриківці»
[розроблено авторкою]

№ з/п	Найменування витрат	Ціна, грн	Кількість	Формула	Загальна сума, грн
1	2	3	4	5	6
1	Трансфер за маршрутом (автобус Мерседес 18 місць)	300	15	-	4500
2	Харчування (обід, вечеря)	200	15	-	3000
3	Екскурсійне обслуговування	100	15	-	1500
4	Заробітна плата супроводжувача	500	1	$V_z = \text{Денна ставка} * \text{Кількість днів роботи}$	500
5	Накладні витрати	-	10 %	$V_n = (п1 + п2 + п3 + п4) * 10\% / 100\%$	950
6	Страховання туристів від нещасних випадків на транспорті	-	3 %	$V_c = 3\%/100\% * (п1 + п2 + п3 + п4 + п5)$	310
7	Прибуток	-	10%	$Ціна = 20\%/100\% * (п1 + п2 + п3 + п4 + п5 + п6 + п7)$	1100
8	Загальна вартість туру	-	-	$V_{тз} = п1 + п2 + п3 + п4 + п5 + п6 + п7$	11860
9	Ціна путівки на 1 особу	-	група 16 осіб	$Ц_{п} = V_{тз} / \text{Кількість осіб}$	740

Для того, щоб розроблений туристичний продукт мав успіх серед споживачів, якими виступають не лише українське населення, а й бажаючі відпочити із сусідніх зарубіжних країн, необхідно на сучасному етапі розвитку сільського зеленого туризму більш активно розширювати сферу наданих послуг через застосування новітніх інформаційних технологій (Інтернет, веб-сайти, портали) та комунікацій (електронна пошта, Інтернет-телефонія, Інтернет-пейджинг). Ще одним із важливих видів інформаційних технологій, що використовується для просування агротурпродукту на ринку, є електронна пошта або e-mail маркетинг. Для електронної розсилки можуть використовуватися як власні електронні бази туристичних господарств, так і можливості масових розсилок через спеціалізовані організації, в цьому випадку адресатом, як правило, є безпосередньо потенційні клієнти

(споживачі послуг). Такі розсилки недорогі і дозволяють оперативно інформувати клієнтів про новини, до того ж важливим позитивним фактором є швидка передача інформації.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Сучасна тенденція розвитку туризму полягає у тому, що потенційного туриста важко зацікавити одноманітним відпочинком, подоланням значних відстаней заради одного-двох, навіть цікавих, об'єктів. Черкаська область щодо пізнавального туризму дуже цікава для вітчизняного туриста. Розташування області у центрі країни сприяє відвіданню її мешканцям усіх областей, але й тому, що вони виступають переважно екскурсантами, а не туристами, тобто не користуються послугами закладів розміщення. Облаштування відпочинкових зон та закладів розміщення у рекреаційних зонах, насамперед на берегах водосховищ, річок і озер, може затримати внутрішніх туристів на території області, відповідно забезпечивши додаткові грошові надходження. Це також зможе привабити та затримати на території області іноземного туриста, який у своїй переважній більшості незнайомий з історією та культурою України. Зростання туристичних потоків у цих районах викличе їх збільшення у інших, оскільки має зрости зацікавлення областю загалом.

На Дніпропетровщині визначили «туристичні магніти» регіону. Обрали більше 10 найцікавіших об'єктів з різних куточків Дніпропетровщини. Загалом визначили більше 10 «туристичних магнітів». Зокрема – меморіальний комплекс на могилі кошового отамана Івана Сірка у селі Капулівка під Нікополем, унікальний дерев'яний Свято-Троїцький собор у Новомосковську, Успенська, Миколаївська та Варваринська церкви у Китайгороді, Свято-Миколаївський Пустинний чоловічий монастир в Орлівщині, орнітологічний заказник Булаховський лиман, Петриківський музей етнографії, побуту на народно-ужиткового мистецтва. А ще – Томаківський кромлех, історичний музей та палац культури у Жовтих Водах, пам'ятник Жовтоводській битві, затоплений гранітний кар'єр поблизу П'ятихаток та Вільногірський кар'єр, Свято-Покровський храм та Свято-

Знаменський жіночий монастир у Рубанівському.

Поряд з підтриманням належного стану зазначених, і не тільки, туристичних об'єктів, створення та реконструкції рекреаційних зон силами державного та місцевих бюджетів, варто впровадити грантову програму реалізації підприємницьких та громадських туристичних проектів у напрямках організації рекреаційного відпочинку, подієвого туризму, сільського зеленого туризму тощо. З одного боку, держава та органи місцевого самоврядування вивільняються від значної організаційної діяльності, віддавши ініціативу до рук підприємців та громадських діячів. З іншого – у туристичній галузі зросте конкуренція підприємницьких структур, що, на нашу думку, матиме позитивний ефект для її розвитку.

Шляхи вирішення проблеми туристичної інфраструктури в області:

- активізувати роботу щодо пошуку інвесторів, та залучення інших джерел фінансування;
- створити ефективну мережу туристично-інформаційних центрів і пунктів;
- з метою популяризації туристичних об'єктів та маршрутів більш тісно співпрацювати з друкованими та інтернет-виданнями туристичного спрямування;
- продовжити розроблення системи дорожніх знаків та інформаційних панно, що інформують про туристичні маршрути і об'єкти (бажано декількома мовами), та встановлення їх на автошляхах міста та області;
- рекомендувати готелям пройти добровільну стандартизацію. Деякі готелі своїм номерним фондом та інфраструктурою не відповідають міжнародним вимогам щодо кількості зірок, яку вони самі собі присвоїли.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андраш О. А. Оцінка інвестиційної привабливості підприємств туристичної галузі / О. А. Андраш // Вісник НТУ «ХПІ». Тематичний випуск: «Технічний прогрес і ефективність виробництва». – 2012. – № 8. – С. 3-12.
2. Афанасьєв О. Є. Дніпропетровщина туристська / О. Є. Афанасьєв // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2012. – № 36 (761). – С. 3-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://olaff.at.ua/Science_work/dnepr_turist.pdf.
3. Балашова Р. І. Організація діяльності туристичного підприємства : навч. посіб. / Р. І. Балашова. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 184 с.
4. Банько В. Г. Туристська логістика: навч. посіб. / В. Г. Банько. – К.: Дакор; КНТ, 2008. – 204 с.
5. Безугла Л. С. Тенденції розвитку екотуристичної діяльності в Дніпропетровській області / Л. С. Безугла // Проблеми економіки. – 2020. – № 3 (45). – С. 94-103.
6. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України : методологія та методика аналізу, термінологія, районування. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.
7. Биркович В. І. Удосконалення державного регулювання розвитку туризму на регіональному рівні / В. І. Биркович // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5). – С. 157-163.
8. Брич В. Я. Організація туризму: підручник / В. Я. Брич. – Тернопіль: ТНЕУ, 2017. – 448 с.
9. Бурнашов І. Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні на сучасному етапі / І. Бурнашов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/183853;jsessionid>.
10. Ващишин М. Правове регулювання туристичної діяльності: навч.-метод. посібник / М. Ващишин. – Львів : ПП Сорока Т.Б., 2014. – 168 с.

11. Галасюк С. С. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності : навч. посіб. / С. С. Галасюк, С. Г. Нездоймінов. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 178 с.
12. Головне управління статистики у Дніпропетровській області України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dnprstat.gov.ua/>.
13. Голод А. Безпека регіональних туристичних систем: теорія, методологія та проблеми гарантування: монографія / А. Голод. – Львів: ЛДУФК, 2017. – 340 с.
14. Городня Т. А. Економіка туризму: теорія і практика: навч. посіб. / Т. А. Городня, А. Ф. Щербак. – К.: Кондор, 2012. – 436 с.
15. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
16. ДСТУ 4268:2003 Національний стандарт України. Послуги туристичні. Засоби розміщення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ksv.do.am/GOST/DSTY_ALL/DSTY3/dsty_4268-2003.pdf.
17. Єпіфанова Ю. С. Правове регулювання туристичної діяльності : навч. посібник / Ю. С. Єпіфанова, Л. В. Новікова, О. А. Файєр ; за ред. Л. В. Новікової. – Харків : ФОП Бровін О. В., 2014. – 238 с.
18. Каварма А. В. Дослідження туристичних потоків Дніпропетровської області / А. В. Каварма А. О. Притикін Ю. М. Стасюк // International Electronic Scientific Journal «Science Online» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka-online.com/>.
19. Кадош С. В. Теоретичні і практичні аспекти розвитку сільського туризму в Дніпропетровській області / С. В. Кадош, В. Є. Редько // Ефективна економіка. 2021. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8497>.
20. Кифяк В. Ф. Організація туризму: навч. посібник / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2011. – 344 с.
21. Кіптенко В. К. Організація екскурсійних послуг : підручник /

В. К. Кіптенко, О. Ю. Малиновська. – Херсон : Олді-плюс, 2018. – 518 с.

22. Коваль П. Ф. В'їзний туризм : навчальний посібник / П. Ф. Коваль, Н. О. Алешугіна, Г. П. Андрєєва, О. О. Зеленська, Т. В. Григор'єва, О. Г. Пархоменко, В. Б. Дудко, М. О. Михайловський, С. І. Бондар. – Ніжин : Видавництво Лук'яненко В. В., 2010. – 304 с.

23. Козловський Є. В. Правове регулювання туристичної діяльності: навч. посіб. / Є. В. Козловський. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 272 с.

24. Король О. Д. Організація екскурсійних послуг у туризмі : навч.-метод. посібник / О. Д. Король. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. – 144 с.

25. Кривенкова Р. Ю. Поняття та сутність туристичного потенціалу: державно-управлінський аспект/ Р. Ю. Кривенкова // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2019. – № 9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=2019>.

26. Кузик С. П. Географія туризму : навчальний посібник / С. П. Кузик; МОНУ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Географічний ф-т. – К. : Знання, 2011. – 271 с.

27. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. посіб. / М. П. Мальська, В. В. Худо. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. – 368 с.

28. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. пос. / М. П. Мальська, В. В. Худо. – К. : ЦНЛ, 2009. – 424 с.

29. Мешко Н. П. Розвиток промислового туризму як напрям у міжнародному туристичному іміджі Дніпропетровського регіону / Н. П. Мешко, К. В. Карплюк // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Світове господарство і міжнародні економічні відносини. – 2015. – Т. 23. – Вип. 7. – С. 40-47.

30. Михайліченко Г. І. Інноваційний розвиток туризму : монографія / Г. І. Михайліченко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 608 с.

31. Михайліченко Г. І. Організація туристичних подорожей : навч. посіб. / Г. І. Михайліченко, А. Ю. Єременко. – К. : КНТЕУ, 2011. – 391 с.
32. Михайліченко Г. І. Туроперейтинг : підручник / Г. І. Михайліченко. – К. : КНТЕУ, 2018. – 304 с.
33. Музиченко-Козловська О. В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території : монографія / О. В. Музиченко-Козловська. – Львів : Новий Світ-2000, 2012. – 176 с.
34. Нездоймінов С. Г. Організація екскурсійних послуг: навч.-методичний посібник / С. Г. Нездоймінов. – Одеса : Астропринт, 2011. – 216 с.
35. Пангелов Б. П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей : навч. посіб. / Б. П. Пангелов. – К. : Академвидав, 2010. – 248 с.
36. Петриківський музей етнографії, побуту та народно-прикладного мистецтва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://petrykivka.dp.ua/travel/museum-ethnography-petrykivka/>.
37. Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про туризм»: Закон України від 18.11.2003 р. № 1282-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 50. – С. 2600.
38. Про Концепцію розвитку туризму в 2008-2010 рр. м. Харкові [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkiv.rocks/reestr/409183>.
39. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 р. № 2026-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
40. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 04.09.2008 р. № 375-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/375-17>.
41. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264 (зі змін. та допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – С. 546.
42. Про погодження проєкту змін до Програми розвитку туризму у Дніпропетровській області на 2014 – 2022 роки та продовження терміну її дії

до 2025 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://adm.dp.gov.ua/npas/pro-pogodzhennya-proyektu-zmin-do-programi-rozvitku-turizmu-u-dnipropetrovskij-oblasti-na-2014-2022-roki-ta-prodovzhennya-terminu-yiyi-diyi-do-2025-roku>.

43. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2465-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.

44. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – С. 241.

45. Програма розвитку туризму у Дніпропетровській області на 2014–2022 роки: Рішення сесії обласної ради від 20.06.2014 № 532-26/VI.

46. Редько В. Є. Державно-приватне партнерство в туризмі / В. Є. Редько, В. А. Сливенко // Теорія та практика управління суб'єктами підприємництва: кол. монограф., за загал. ред. проф. Гринько Т. В. – Дніпро: Біла КО., 2020. – С. 203-212.

47. Самаріна І. Розвиток сільського зеленого туризму на Дніпропетровщині // Журнал «Агробізнес сьогодні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agro-business.com.ua/agro/rehionalnyi-vymir/item/8355-rozvytok-silskoho-zelenoho-turyzmu-na-dnipropetrovshchyni.html>

48. Смирнов І. Г. Логістика туризму : навчальний посібник / І. Г. Смирнов. – К.: Знання, 2009. – 444 с.

49. Соціально-економічні передумови розвитку туризму в Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tourism-book.com/books/book-18/chapter-1237/>.

50. Стан і нові можливості соціально-економічного розвитку Дніпропетровської області : монографія / за заг. ред. О. Ю. Бобровської. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019. – 276 с.

51. Стратегія розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// https://adm.dp.gov.ua/pro-](https://adm.dp.gov.ua/pro-)

oblast/rozvitok-regionu/strategiya-rozvitku/proekt-strategiyi-rozvitku-dnipropetrovskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku

52. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p.

53. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 537 с.

54. Туризм в Україні. Ч. 1 Развитие туристического бизнеса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://socium.com.ua/2015/01/tourism-in-ukrainedevelopment-of-tourism/>.

55. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н. В. Фоменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.

56. Чорненька Н. В. Безпека туризму: навч. посібник / Н. В. Чорненька. – К. : Видавничий дім «Кондор», 2019. – 188 с.

57. Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму : підручник / Ф. Ф. Шандор, М. П. Кляп. – К. : Знання, 2013. – 334 с.

58. Шаповал В. М. Управління розвитком туризму (на прикладі Дніпропетровської області) / В. М. Шаповал, Т. В. Герасименко, М. В. Шпак // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2018. – № 1. – С. 159-166. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2018_1_21.

59. Юхновська Ю. О. Збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі України: теорія, методологія практика : дис. ... доктора екон. наук : 08.00.03 / Юхновська Юлія Олександрівна. – Дніпро, 2021. – 588 с.

60. Wikipedia. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/>.

61. Ua.Igotoworld [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://ua.igotoworld.com/>.

62. Zruchno.travel [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://zruchno.travel/?lang=ua/>.